

Markku Hulkko:

KANSAKOULUN KEHITYS TEOLLISTUVASSA MAALAIKUNNASSA

Kymin kansakoulujen vaiheet vuoteen 1898

I JOHDANTO

Käsilläolevan tutkimuksen tarkoituksena on selvittää Kymin kunnan ensimmäisten kansakoulujen syntymistä ja niiden varhaisvuosien toimintaa kiinnittäen erityistä huomiota siihen, mikä osuus pitäjän kansakoululaitoksen kehittämisessä on ollut toisaalta kunnan ja toisaalta teollisuuslaitosten perustamalla ja ylläpitämällä kansakouluilla. Tutkimuksen rajavuodeksi on valittu vuosi 1898 siksi, että silloin annettu kansakoulun piirijakoasetus teki kansakoulujen perustamisen lakisääteiseksi. Eri kuntien väliset kehityserot kansakoulujen lukumäärien suhteen tasoittuivat sen jälkeen avrsin nopeasti. Samalla väheni myös muiden kuin kunnan toimesta perustettujen koulujen lukumäärä ja merkitys yksityisten kuntien koko kansakoulutoimeen nähden.

Erittäin merkittävällä tavalla kansakoulujen alkuvuosina vaikuttivat monet yksityiset valistuneet henkilöt jonkin pitäjän koululojen kehittämiseen. Kunnat katsoivat usein velvollisuutensa täytetyksi perustettuaan kirkonkylään kansakoulun. Syrjäkylien asukkaat alkoivat tosin pian vaatia omia koulujaan, koska he joutuivat osallistumaan kunnan yhteisen koulun ylläpitoon saamatta siitä juuri mitään hyötyä lapsilleen, mutta nämä anomukset evättiin yleensä kuntakoukuksissa.

Ensimmäisen kansakouluasetuksen antamisen aikoihin sattuneet suuret katovuodet 1865—68 muodostuivat käännekohtaksi maamme yleisessä väestökehityksessä, sillä niiden jälkeen alkoi väestö kasvaa erittäin nopeasti. Kuolleisuus aleni poikkeuksellisen alhaiseksi ja syntyneisyys kohosi huippulukuihin. Maan väkiluku kasvoi vuodesta 1870 vuoteen 1900 1 768 769:stä 2 712 562 henkeen eli noin miljoonalla hengellä. Maaseudulla muodostui näin liikaväestöä. Seuranneen teollistumisen ja kaupunkien kehittymisen sekä liikenneolojen parantumisen johdosta avautui tälle liikaväestölle uusia toimeentulomahdollisuuksia. Samanaikaisesti maailman puutavaramarkkinoilla tapahtunut suotuisa kehitys teki mahdolliseksi sahateollisuutemme voimakkaan nousun.¹ Muuttoliike alkoi Pohjanmaalta ja sen jälkeen Savosta ja Karjalasta, joiden vanhoilta kaskiviljelysalueilta loiset ja tilattomat lähtivät kohti Etelä-Suomen kaupunkeja ja teollisuusseutuja. Suurin osa Savon muuttoliikkeestä suuntautui Viipurin lääneihin.² Huomattava osa muuttajista asettui Kymijoen suuhun syntyneiden sahalaitosten alueille Kymin pitäjään.³ Kymijoen ja Kymenlaakson asema muodostui Suomen teollisessa ja taloudellisessa elämässä varsin hallitsevaksi 1800-luvun lopulta lähtien, sillä ensimmäisten tukkien laskettua alas Kymin Korkeakoskesta syksyllä 1870 pääsi Kymijoen suupuolen sahateollisuus oloissamme ennennäkemättömään vauhtiin. 1870-luvulla perustettiin yksistään Kymin pitäjän alueelle seuraavat sahat: ns. Norjan saha, Karhulan saha, Hietasen saha, Hallan saha, Hovisaaren saha, Kivisillan saha, Jumalniemen saha ja Sunilan saha. Kaikkiaan oli Kymin alueella yhdeksän sahaa, joissa työskenteli vuonna 1878 yhteensä 1200 henkeä.⁴ Kun koko pitäjän väkiluku vuonna 1875 oli ollut 3838 henkeä, oli työväestön osuus poikkeuksellisen suuri, sillä koko maan väestöstä

¹ Waris, Yleinen väestökehitys 1800-luvun puolivälin jälkeen, ss. 11—12.

² Waris, mt. s. 18.

³ Alho, Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty ja kehitys 1860—1914, ss. 58—59 ja 64.

⁴ Alho, mt. ss. 58—59.

sai samana ajankohtana elatuksensa teollisuuden piiristä vain 6,6 %, (Kymissä 30,7 %).⁵ Seuraavien vuosien kuluessa muuttui pitäjän elämä nopeasti ja tämä muutos tuli näkymään myös sen kansakouluolojen kehittämisessä.

II KANSANOPETUS KYMISSÄ ENNEN KANSAKOULUJEN PERUSTAMISTA

Vanhin Kymin kansanopetuksen tilasta kertova tieto on vuodelta 1725 silloin pidetyn piispantarkastuksen pöytäkirjasta. Siinä mainitaan suurehkon osan seurakuntalaisista osanneen lukea sisältä ja lisäksi taitaneen ulkoa useita katekismuksen kappaleita selityksineen, Kymin seurakunta oli siis tämän tiedon mukaan verraten hyvin hoitanut kansanopetuksensa. Vuosina 1732, 1737 ja 1739 pidetyissä tarkastuksissa mukana olleet kirkonmiehet antoivat myös kiittäviä lausuntoja pitäjän kansanopetuksen tilasta.¹

Pikkuvihan jälkeen Kymin pitäjä joutui Venäjän valtaan läntisimpänä ns. vanhan Suomen alueista. Olojen normalisoiduttua ryhtyi vastaperustettu Haminan tuomiokapituli tarmokkaasti huolehtimaan myös seurakuntien kansanopetustyön jälleerakennuksesta. Hävitettyjä kouluja ryhdyttiin kunnostamaan. Vehkalahden kirkkoherrana 40 vuotta toiminut F. N. Gudseus ryhtyi tuomiorovastina ahkerasti tarkastamaan seurakuntia ja pyrki tehostamaan niiden kansanopetusta. Hänen suorittamansa tarkastusten yhteydessä mainitaan Lukkarinkoulun toimineen Kymissä ensi kerran vuonna 1754.² Tätä mainintaa tukevat Kymin pitäjänkoulu koskevat tiedot pitäjänkokouksien pöytäkirjoissa, joiden mukaan lasten kouluopetuksesta seurakunnassa huolehti lukkarinkoulu 1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien.³

⁵ Waris, mt. s. 19 ja Kymin seurakunnan väkilukutaulukot 1815—75.

¹ Em. Tamminen, Kymin pitäjän koululaitos, ss. 5—6.

² Tamminen, mt. ss. 7—8.

³ Kymin historia I, s. 54.

Venäjään liittymisen jälkeen Kymissä niinkuin muuallakin vanhassa Suomessa koetettiin näin mahdollisuuksien mukaan pitää huolta kansanopetuksesta ja tämän toiminnan tehostamiseksi tehtiin tuomiokapitulिन taholta useita asioita koskevia esityksiä. V. 1774 lähetettiin esimerkiksi seurakunnille kirje Haminan tuomiokapitulilta, jossa ilmoitettiin maisteri, rykmentinpastori Zacharias Cygnaeuksen Mäntyharjussa suomentaneen Millerin Biblian historian ja teosta suositeltiin seurakuntiin tilattavaksi ja käytettäväksi opetuksen välikappaleena pitäjänkouluissa.⁴ Pitäjänkokouksissa käsiteltiin usein kansanopetusta koskevia asioita, joista kirkon tuli huolehtia. V. 1798 pidetyssä Kymin pitäjänkokouksessa todettiin nuorison kristinopin taito havaitun heikoksi ripillepääsyn yhteydessä ja tästä syystä kokous kehoitti vakavasti vanhempia ohjaamaan lapsiaan suuremmalla huolella lukutaidossa ja kristinopissa.⁵ Myöhemmin uhattiin opetusvelvollisuutensa laiminlyöneitä vanhempia 1 ruplan sakolla ja nuoria jalkapuurangaistuksella.⁶ Niitä vanhempia, jotka eivät kyenneet opetuksesta huolehtimaan, kehoitettiin panemaan lapsensa pitäjänkouluun.

Mielenkiintoinen oli koko vanhaa Suomea koskenut Tarton yliopiston taholta lähtenyt ehdotus tai pikemminkin suunnitelman johdon alaisena työskentelevien pitäjän- ja kyläkoulujen perustamisesta jokaiseen pitäjään. Toimenpide sai alkunsa Aleksanteri I suunnittelemasta koulureformista, jonka toteuttamiseksi koko valtakunta jaettiin yliopistojen johdolla toimiviin opetuspiireihin. Kymi tuli kuulumaan tässä suunnitelmassa vastaperustetun (1802) Tarton yliopiston valvontaan yhdessä muun vanhan Suomen sekä Liivinmaan, Kuurinmaan ja Vironmaan kanssa. Haminassa avattiinkin vuonna 1805 suunnitelman edellyttämät saksankieliset kansa- ja piirikoulut, jotka toimivat kiinteässä vuorovaikutuksessa Tarton yliopiston kanssa.⁷ Kymin pitäjänkokous käsitteli myös edelläkosketeltua ehdotusta, joka oli opetussuunni-

⁴ Tamminen, mt. s. 9.

⁵ Pitäjänkokouksen pöytäkirja 20. 6. 1798.

⁶ Pitäjänkokouksen pöytäkirja 10. 5. 1803.

⁷ S. Nordenstreng, Haminan kaupungin historia, II, ss. 580—581.

telmineen ja muine koulujen toimintaa koskevine järjestelyineen varsin yksityiskohtainen. Pitäjänkokous antoi vastauksessaan ymmärtää, etteivät he tätä koulua vielä tarvinneet sen erinomaisuudesta huolimatta, koska seurakunta oli pieni, vain noin 1600 asukasta ja sitä paitsi katovuosien johdosta entisestäänkin köyhynyt. Lisäksi ilmoitettiin, että mikäli suunnitelma kuitenkin toteutetaan Kymissä, toivotaan, että vanhan käytännön mukaan saisivat koulumestarin ja lukkarin virat edelleen jos suinkin mahdollista olla yhdistettyinä samoin palkkaeduin kuin tähänkin saakka.⁸ Vaikka suunnitelma ei toteutunut Kymissä, oli se eräänä osoituksena Baltian kansanopetuksen vaikutuksesta vanhan Suomen kouluihin. Alueen kaupunkeihin, eritoten Viipuriin ja Haminaan, syntyi saksankielisiä kouluja, joiden välityksellä saksalaisen pedagogiikan virtaukset levisivät Itä-Suomeen aikaisemmin kuin muualle maahan. Alunperin saksalaisten mutta Suomeen asettuneiden teollisuudenharjoittaja- ja kauppiassukujen aloitteesta syntyneiden ensimmäisten tehtaankoulujen ja myöhemmin kansakoulujen lukuisuus oli eräänä ilmauksena uudenaikaisten kansanopetusaatteiden varhaisesta levinnäisyydestä erityisesti Viipurin läänin alueella. Vanhan Suomen kansanopetussuunnitelmat olivat siten monin tavoin kietoutuneet Baltian kansansivistyspyrkimyksiin ja -suunnitelmiin 1800-luvun alussa ja pitkälle vuosisadan puolivälin tienoille saakka, vaikkei tältä suunnalta tulevia vaikutteita pidettykään suotavina.⁹ Kymän lähinaapuriossa oli merentakaiset vaikutukset selvimmin havaittavissa Virolahdella.¹⁰

Vanhan Suomen yhdistämisen jälkeen jatkui Kymissä pitäjänkoulun toiminta entiseen tapaan lukkarien toimiessa opettajina. Kinkerien pito tuli säännöllisemmäksi ja niiden yhteydessä kont-

⁸ Pitäjänkokouksen pöytäkirja 31. 12. 1805.

⁹ Aurola, Suomen tehtaankoulut 1636—1881, ss. 72—79, Lönnbeck, Folkskoleidéns utveckling i Finland, s. 64.

¹⁰ Virolahden kansanopetuksen 50-vuotinen muisto, ss. 12—17. Arpiainen, kolme neljännesvuosisataa Virolahden kansanopetuksen vaiheita, ss. 11—13.

rolloitiin kansan luku- ja kristinopin taito. Se ei ollut kuitenkaan kovin hyvä päätellen niistä lukuisista huomautuksista ja kehoituksista, joita papiston ja pitäjänkokouksien taholta asiassa vanhemmille annettiin. Koulun merkityksen kasvua osoittaa uuden pitäjänkoulurakennuksen aikaansaaminen v. 1821. Ennen ensimmäisen kansakoulun perustamista tätä koulua ja koulutonttia laajennettiin moneen kertaan, kunnes koulu lopulta tuli kirkkoherran virkatalon maalta erotetulle tontille pitäjän keskusta Helilän kylään. Tähän kouluun valittiin pitäjän viimeinen lukkari-koulumestari E. G. Pihlainen opettajaksi 1869. Hän vastusti aluksi ankarasti kansakoulun perustamista pitäjään, mutta muutettuaan myöhemmin mielensä hän toimi erittäin aktiivisesti ensimmäisen kansakoulun hyväksi. Vuosisadan puolesta välistä saakka toimivat Kymin seurakunnassa vireästi myös pyhäkoulut täydentäen osaltaan kirkon antamaa opetusta.

III ENSIMMÄISEN KANSAKOULUN PERUSTAMINEN

1. Paikalliset olot Kymissä ensimmäisen kansakoulun perustamisen aikoina.

Kymin pitäjä oli alueeltaan 1860-luvulla suhteellisen suppea ja asutus koko maankin huomioon ottaen paljon keskimääräistä tiheämpi. Kymijoen suupuolen alueet, läheiset merenranta-alueet ja lukuisat saaret olivat olleet jo kauan vakinaisesti asustetut. Perinteelliset kyläyhteisöt omine sosiaalisine laitoksineen ja tapoineen olivat rauhallisen kehityksen ansiosta kehittyneet ja vakiintuneet ennen teollisuuden tuloa paikkakunnalle. Useimmilta pitäjän kulumilta oli kirkolle matkaa vain noin kymmenen kilometriä ulkosaaristoa ja pitäjän pohjoisosassa sijaitsevaa Hurukselan kylää lukuunottamatta. Pitäjän pisin etäisyys pohjois-etelä suunnassa oli 22 kilometriä ja suurin leveys 15 kilometriä. Pinta-ala ilman vesiä oli tuolloin 238,4 km². Mantereen edustalla oleva saa-

risto voidaan lisäksi jakaa kolmeen ryhmään: Mussalon, Kotkan ja Kuutsalon saaristoihin. Rankki ja Haapasaaret muodostivat erillisen ulkosaariston.¹ Asukkaita oli Kymissä vuonna 1865 kirkonkirjojen mukaan 3447 henkeä, joten asutuksen tiheys oli 14,5 henkeä/km². 1860-luvun lopulle sattuneiden katovuosien vaikutuksesta väkiluku hieman laski, mutta kääntyi voimakkaan syntyvyyden lisäyksen johdosta pian uuteen nousuun, joka teollisuustyöväestön tulon ansiosta voimistui entisestäänkin. (Ks. tarkemmin liite n:o 1, asukasmäärän ja lapsiluvun kehitys Kymin seurakunnassa 1815—1900.)² Paikalliset olosuhteet olivat näin koulun syntymiselle suotuisat.

2. Ympäristön olosuhteet.

Aikaisemmin jo todettiin, että Itä-Suomen kouluolot olivat yleensä kehittyneemmät kuin muun Suomen ja niissä tuntuivat vielä 1800-luvun puolivälin jälkeenkin venäläis-saksalaiset vaikutukset. Vuosina 1856—58 perustetut maamme ensimmäiset kansakoulut syntyivät pääasiassa maamme itäiseen kulttuuripiiriin.³ Monet näistä kouluista syntyivät Kymin naapuripitäjiin, joten niiden toiminnan on täytynyt olla myös kymiläisten tiedossa.

Ennen varhaisimpia kansakouluja toimi Anjalassa, joka on eräs Kymin naapuripitäjistä, vuosisadan alussa perustettu Regina-koulu heijastellen vaikutustaan laajalle ympäristöön. Se ei nimittäin ollut vain kartanoiden alustalaisille tarkoitettu, vaan perustajansa vapaaherra Rabbe G. Wreden omien sanojen mukaan tarkoitettu koko Anjalan kappelin asukkaiden lapsia ja palvelus-

¹ Kymin historia I, s. 9.

² Asukasmäärän kehitystä osoittavat luvut ovat todennäköisesti liian pieniä, koska teollisuuslaitosten palveluksessa olevan väestön liikkuvuudesta johtuen heidän merkitsemisessään srk:n väkilukutalukoihin ilmenee puutteellisuksia.

³ Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia I, s. 352.

väkeä varten. Hän nimittikin sitä pitäjänkouluksi.⁴ Koulu oli suunniteltu uudenaikaisella tavalla ja se juurtui ympäristöönsä muita samantyyppisiä kouluja paremmin.⁵ Se oli keskeytymättä toiminut jo yli 70 vuotta silloin, kun Kymin ensimmäinen kansakoulu perustettiin.

Haminan kaupungin monet kansakouluja edeltäneet koulut ulottivat vaikutuksensa aika ajoin myös Kymiin. Kaupungin saksankielistä alkeiskoulua, joka oli toiminnassa vuosina 1811—1885, kävi moni lähipitäjän lapsi. Koulun oppilasmatrikkelin merkintöjen mukaan oli vieraskuntalaisia oppilaita mm. Haapa-saarelta, Suursaarelta, Ruotsinsalmelta, Vehkalahdelta ja Kymistä. Viimemainitun pitäjän alueelta mainitaan luettelossa kaksi Knuuttila-nimistä Ylänummelta, kaksi Hinttulaa Sutelasta ja Brunila Kuutsalosta.⁶ Tarkasteltaessa Kymin ensimmäisten kansakoulujen johtokuntien jäsenluetteloita huomaamme erityisesti Ylänummen Knuuttiloiden ja Kuutsalon Bruniloiden olleen aktiivisia koulumiehiä. Ehkä he olivat juuri mainitun saksalaisen koulun kasvatteja, jotka omana kouluaikanaan olivat omaksuneet kansanopetusta suosivia mielipiteitä. Koska Hamina oli pitkät ajat alueen kirkollinen hallintokeskus ja papisto vaikutti merkittävästi kansakoulujen alkuvuosien toimintaan ja kehitykseen, saattoivat Haminan kouluolot tätäkin kautta vaikuttaa lähipitäjien kansanopetuksen kehitykseen.

Ensimmäisenä lähipitäjien kansakouluista aloitti toimintansa Virolahden poikakansakoulu syyskuun 1 päivänä 1857 Haililan kartanossa. Koulu perustettiin kartanonomistaja, luutnantti Wol-demar Baekmanin ja tunnetun talonpoikaissäädyn valtiopäivämiesedustajan ja kansanvalistusmies Erik Klamin aloitteesta. Koulun oppiaineiksi mainitaan sen säännöissä uskonto, suomen kielioppi, laskento ja mittausoppi, yleinen historia ja maantieto, luonnonopin alkeet, kaunokirjoitus ja laulu. Pääsyvaatimuksena

⁴ Linnankivi, Reginankoulu, ss. 8—9.

⁵ Halila, mt. I, s. 164.

⁶ Haminan saksalaisen alkeiskoulun oppilasmatrikkeli, Koulu ja menneisyys 1935, ss. 98—99.

kouluun oli sujuva sisälukutaito. Koulussa työskenneltiin syyskuun alusta toukokuun loppuun keskimäärin viisi tuntia päivässä. Ulkolukua ei käytetty, vaan oppilaat koetettiin saada ymmärtämään luettua. Koulu oli kaikin puolin varsin uudenaikainen Cygnaeuksen aatteiden mukainen kansakoulu.⁷ Merkittävällä tavalla vaikutti koulun kehittymiseen vuodesta 1869 tuolloin opettajaksi tullut Erik Kauppinen, joka kuului Jyväskylän seminaarin toiseen oppilaspolveen ja jonka kanssa Cygnaeus oli vilkkaassa kirjeenvaihdossa kuolemaansa saakka. Tämän monitoimisen opettajan käsityöopetuksen tuloksia Cygnaeus erityisesti kiittää eräessä kirjeessään.⁸ Virolahtelaisen valvutuneisuutta kouluasioissa todistaa sekin, että tyttökansakoulu saatiin toimintaan myös maan ensimmäisten joukossa v. 1868.⁹

Seuraavaksi perustettiin kansakoulu Kymin naapuripitäjään Sippolaan v. 1858. Tämän koulun aikaansaamisessa oli ratkaiseva osuus tunnetulla maatalous- ja teollisuusmies kapteeni A. von Daehn'illa, joka rakennutti koululle tarpeellisen rakennuksen omalla kustannuksellaan ja toimi sitten tarmokkaasti tämän kunnan yhteisen koulun johtokunnassa. Koulun ensimmäinen opettaja Gustav Nygren toimi samalla myös lukkarina, minkä katsottiin haitanneen koulunpitoa.¹⁰ Sippolaan perustettiin v. Daehnin toimesta hänen omistamansa Saveron lasitehtaan yhteyteen v. 1862 tehtaan saksalaisen työväen lapsia varten koulu, johon otettiin vähitellen enenevässä määrin myös suomalaisia lapsia. Kehitys johti lopulta siihen että v. Daehn rakensi ja kustansi Saverollekin ylemmän kansakoulun, jolle myönnettiin v. 1872 valtionapu opettajan palkkaamista varten. Koulu toimi lasitehtaan v. 1899 tapahtuneeseen lakkauttamiseen saakka.¹¹ V. 1871 avattiin Sippolassa tyttökansakoulu. V. Daehn vaikutti muiden-

⁷ Väinölä, Satavuotias koulu, ss. 19—20.

⁸ Lönnbeck, Uno Cygnaeuksen kirjoitukset, s. 553. Kirje kansakoulunopettaja E. Kauppiselle Virolahdella 5. 10. 1873.

⁹ Väinölä, mt. ss. 33—34.

¹⁰ Hellgren, Sippolan historia, ss. 493—494.

¹¹ Hellgren, mt. s. 505.

kin Sippolan kansakoulujen perustamiseen ja toimi sekä kunnan hallinnassa olevien että omien koulujensa johtokunnissa aktiivisesti. Hän antoi esimerkiksi koululle ja opettajille polttopuut sekä hankki monena vuonna kaikki tarvittavat oppikirjat ja muut koulutarvikkeet. V. 1863 Cygnaeus tarkasti Sippolan myönteisen lausunnon. Koulu kehittyikin vuoden 1867 jälkeen ripeästi, kun sen opettajaksi tuli ensimmäisten joukossa Jyväskylän seminaarista valmistunut Anders Hovilainen.¹⁴ Hänen kanssaan oli Cygnaeus niinkään vilkkaassa kirjeenvaihdossa vuosikymmenien ajan.

Kahden muun Kymin naapuripitäjän ensimmäiset kansakoulut aloittivat toimintansa v. 1871, jolloin Vehkalahdelle perustettiin sekä tyttö- että poikakansakoulu ja Anjalaan Ummeljoen sahalle sen omistajan Eric Johan Längmannin toimesta kansakoulu.¹⁵ Längman oli jo kolmisenkymmentä vuotta aikaisemmin osoittautunut valistuneeksi kansanopetuksen uranuurtajaksi omistaessaan osan Varkauden tehtaasta.¹⁶ Lähipitäjien kouluista on vielä mainittava Elimäellä v. 1864 työnsä aloittanut Mustialan ja Peippolan kartanoiden yhteinen kansakoulu ja Cygnaeuksen hyvän ystävän ja innokkaan kannattajan amiraali M. Etholénin vuotta myöhemmin perustama Hämeenkylässä kansakoulu¹⁷ sekä Haminan kaupunkiin v. 1872 perustetut suomen- ja venäjänkieliset kaksiluokkaiset alemmat kansakoulut ja suomenkieliset erikseen tytöille ja pojille tarkoitetut neliosastoiset ylempät suomenkieliset kansakoulut, joiden rinnalle perustettiin kolme vuotta myöhemmin vielä ruotsinkielinen kansakoulu.¹⁶

Kymin kansakoulujen syntyyn ja kehitykseen vaikuttivat viime vuosisadalla pitäjään perustetut tehdaslaitokset omistajiensa kautta. Anjalan Ummeljoen sahan kansakoulun ja Sippolan Saveron

¹² Hellgren, mt. s. 500.

¹³ Linnankivi, mt. s. 59, Aurola, mt. s. 90.

¹⁴ Aurola, mt. ss. 86—87.

¹⁵ Halila, mt. I, ss. 353—354.

¹⁶ Nordenstreng, mt. III, s. 909.

¹⁷ Tigerstedt, Örnulf, Kauppahuone Hackman, II, ss. 582—583.

lasitehtaan koulun lisäksi perustettiin tehtaan toimesta kansakoulu Kymin lähiseudulle Ruotsinpyhtäälle Strömforsin rautaruukin omistajien toimesta. Nämä olivat Kymiä lähinnä sijainneet tehtaiden kansakoulut, mutta niiden vaikutusta tuntuvampi oli pitäjän ensimmäisten tehdaslaitosten perustajien aikaisempien kouluharrastusten vaikutus. Kauppahuone Hackman oli kannattanut kansanopetustyötä valtakunnallisestikin merkittävässä laajuudessa erilaisten lahjoitusten turvin ja perustamalla sekä ylläpitämällä ja tukemalla tehdaspaikkakuntiensa kansakouluja jo ennen Kymiin tuloaan.¹⁷ Kotikaupunkiinsa Viipuriin perustamiensa ja järjestämiensä erilaisten koulujen lisäksi mainittakoon Hackmanien perustamista kouluista Sorsakosken tehtaan koulu v. 1862 ja Kerkonkosken tehtaan koulu kahta vuotta myöhemmin, joista edellistä piti koulun tarkastuksen suorittaja Nils Grotenfeld koko tarkastuspiirin parhaana kouluna v. 1874.¹⁸ Toinenkin Kymiin 1870-luvulla liiketoimintansa ulottanut viipurilainen kauppiassuku Paul Wahl & Co oli tunnettu aikaisemmista kouluharrastuksistaan. Sen toimesta alkoi mm. Varkauden tehtaan kansakoulu v. 1862 toimintansa.¹⁹ Edellisten lisäksi tuli Kymiin perustettujen tehdaslaitosten johtoon useita muitakin kansakoulun merkityksen ymmärtäviä miehiä, joista on mainittava ennen kaikkea kapteeni William Ruth ja kauppaneuvos Carl Henrik Ahlqvist. Myös seudulle muuttaneet norjalaiset liikemiehet toimivat tarmokkaasti kansanopetuksen ja säännöllisen koulunkäynnin edistämiseksi perustamalla kouluja työväestönsä lapsille 1870-luvun alussa. Näistä kouluista enemmän tuonnempana.

3. Koulu perustetaan.

Viipurin läänin kuvernöörinä oli 1860-luvulla innokas kansakoulujen suosija Kristian Oker-Blom, ”koulukuvernööri”, kuten Halila teoksessaan ”Suomen kansakoululaitoksen historia” kou-

¹⁸ Tigerstedt, mt. II, ss. 584—585. Ks. myös Aurola mt. ss. 86—89.

¹⁹ Aurola, mt. ss. 86—88.

lujen perustamiseen eniten vaikuttaneita kuvernöörejä nimittää.²⁰ Hän kutsui syyskuun 20 päivänä 1869 Kymin pitäjänkokouksen koolle ja toimi itse kokouksen puheenjohtajana. Tämän kokouksen pöytäkirjan toinen pykälä kertoo: ”Toukokuun 11 päivänä v. 1866 annetun Keisarillisen Julistuksen mukaan esitteli Herra Kuvernööri kansakoulun toimeenpanemista tähän pitäjään sen poika- ja tyttölapsille, selittäen koulun hyödyllisyyttä sekä keinoja sen toimeensaamiselle.” Kokouksen osanottajat olivat asiaan nähden myötämielisiä ja kertoivat, että koulun paikka oli jo hankittu ja koulun käyttöön tarkoitettuna rakennuksen oli määrä valmistua kuluvana syksynä lukkarin asuttavaksi. Edelleen kuvernöörille ilmoitettiin päätetyn kantaa varamakasiinista yksi kasvu eli korkokappa joka tynnöristä tulevan kansakoulun tarpeeksi. Koska pitäjän lukkari oli tuolloin Jyväskylän seminaarista lähtenyt kansakoulunopettaja, pyydettiin, että lukkarin ja koulunopettajan toimet saataisiin yhdistää.²¹ Silloinen lukkari kuoli kuitenkin vielä samana vuonna eikä uudeksi lukkari-koulumestariksi valittu omannut opettajapätevyyttä kansakoulua varten. Kuvernööri pani näin arvovallallaan pitäjän kouluhankkeen jälleen edistymään, vaikka koulun toiminta pääsikin alkuun vasta puoli vuosikymmentä myöhemmin.

Seuraavissa pitäjänkokouksissa käsiteltiin kouluasiaa ahkerasti. Valittiin synnimiehet uusia kouluhuoneita vastaanottamaan ja päätettiin vähän myöhemmin pitää edelleen lukkarin ja kiertävän koulumestarin virat yhdistettyinä entisiin palkkaeduin eikä plakata erikseen koulumestaria.²²

Vuoden 1870 alusta alettiin Kymissä pitää erikseen kuntakokouksia uuden kunnallishallinnon mukaisesti. Tällöin siirtyi kouluasiain hoito suunnitteilla olevan kansakoulunkin osalta kuntakokoukselle.²³ Se ryhtyi ripeästi työhön käsiksi heti ensimmäisessä kokouksessaan kouluasioita. Kokouksessa päätettiin rakentaa kou-

²⁰ Halila, mt. II, ss. 34—35.

²¹ Kymin pitäjänkokouksen pöytäkirja 20. 9. 1869.

²² Sama 31. 10. 1869 ja 10. 4. 1870.

²³ Keisarillinen asetus kunnallishallituksesta maalla 6. 2. 1865.

lutontille ”sen tulevaisen kansakoulun tarpeeksi ja omaksi aitta” ja samalla päätettiin hankkia kartta, josta saataisiin tarkka tieto koulutontin koosta. Edelleen päätettiin samassa kokouksessa velvoittaa kuntalaiset manttaaliluvun mukaan tuomaan rakennustarvikkeiksi 40 viisisylistä ja 60 kolmesylistä hirttä sekä tarpeellinen määrä päreitä, varsinainen rakennustyö annettiin urakalla tehtäväksi.²⁴ Samana keväänä keskusteltiin kuntakokouksessa myös kouluhuoneiden parantamisesta ja seinien paperoimisesta, joita ei kuitenkaan pidetty tarpeellisina.²⁵ Syyskuussa edelleen samana vuonna valitsi kuntakokous koululle kansakouluasetuksen edellyttämän johtokunnan, johon tuli kuusi jäsentä: varakirkkoherra Carl Clayhills sekä talolliset Matti Lassi Eskolasta, Mikko Brunila Kuutsalosta, Erik Knuutila Ylänummelta²⁶, Gabriel Einola Huruselasta ja Erik Olli Kurittulasta. Tämän johtokunnan, jonka jäsenet olivat ympäri pitäjää aina sen kaukaisimmista kylistä saakka, velvoitti kuntakokous ryhtymään kansakouluasetuksen 117 ja 118 pykälien mukaisesti niihin toimiin, jotka kansakoulun perustamiseksi ja sen työn aloittamiseksi ovat tarpeen.²⁷

Seuraavien neljän vuoden ajan käsiteltiin ensimmäisen koulun perustamiseen liittyviä asioita lähes jokaisessa kokouksessa. Päätettiin yksimielisesti, että kaikki, joilla on äänioikeus kunnan piirissä, ovat velvollisia uskontunnustukseen katsomatta ottamaan osaa ääniensä mukaan kansakoulun rakentamiseen ja muihin tarpeellisiin koulumaksuihin. Koululle tulevien maksujen suuruudesta keskusteltiin ja riideltiin jatkuvasti, samoin koulurakennuksen lopullisesta koosta ja sijaintipaikasta, sillä yhä yritettiin yhdistää jollakin lailla lukkarin, pitäjänkoulun ja kansakoulun tarpeet. Useita valituksia tehtiin kuntakokouksen päätöksistä kuvernöörille saakka puolin ja toisin.²⁸ Kaikesta huolimatta koulu-

²⁴ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 21. 2. 1870.

²⁵ Sama 23. 5. 1870.

²⁶ Vrt. s. 00 olevaa mainintaa Haminan saksalaisen alkeiskoulun kymiläisistä oppilaista.

²⁷ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 4. 9. 1870.

²⁸ Kymin kuntakokousten pöytäkirjat 31. 1. 1871 ja 5. 11. 1871.

asia edistyi, sillä koulun kannattajat saivat aina lopulta esityksensä hyväksytyiksi.

Koulun johtokunta oli ensi työkseen anonut opettajan palkkaamista varten valtionapua. Senaatin anomukseen 21.9.1871 antama myönteinen päätös ratkaisi myös lopullisesti kiistan lukkari-opettaja asiassa, sillä päätöksessä valtionapu, joka tuolloin oli 600 mk vuodessa miesopettajalle, myönnettiin sillä ehdolla, että lukkarin virka erotetaan kansakoulunopettajan virasta.²⁹ Kun kuntakokoukselle oli luettu tämä senaatin päätös 5.11.1871, syntyi asiasta pitkälinen keskustelu, joka lopulta päättyi siihen, että päätettiin rakentaa koulusalin lisäksi myös opettajan asunto tarpeellisine lisätiloineen. Asuinhuoneiden tuli olla valmiina keväällä 1874, jolloin koulu vihdoin monien viivytysten jälkeen piti alettaman. Rahaa tarvittiin yhä lisää, koska rakennushankkeiden laajentamisen lisäksi oli päätetty jo korottaa myös tulevan opettajan palkkaa kunnan osalta 500 markkaa vuodessa. Koulurakennusta vastaanottavien synnimiesten tekemien muistutusten johdosta, heidän mielestään tilkitseminen oli huonosti suoritettu ja ilma- eli henkitorvia oli tässä kymmenen ja puoli sylvä pitkässä ja viisi sylvä leveässä kouluhuoneessa liian vähän, koulun alkaminen jälleen lykkääntyi.³⁰ Koulurakennuksia varten oli rahaa koottu kuntalaisilta 1489 mk vuoden 1873 loppuun mennessä, jolloin kuntakokous päätti kantaa lisää 1 mk 20 p ääneltä kansakoulurakennusta varten.³¹ Näin saatiin lisää varoja noin 3500 mk. Kun koulurakennus tuli loppujen lopuksi maksamaan kunnalle 6000 mk talkoilla tuotujen hirsien lisäksi, täytyi lisää rahaa vieläkin saada. Niitä saatiin muun muassa kunnalle tulevista viinaverorahoista, jotka Kymissä päätettiin käyttää kansakoulun tarpeisiin kuntakokouksessa 10.5.1874. Koulurakennuksen hinnaksi ilmoitti johtokunnan puheenjohtaja 6000 mk antaessaan tietoja

²⁹ Kymin Helilän kansakoulun kirjeet ja kiertokirjeet v:sta 1875 alkaen, n:o 1 Senaatin päätös 21.9.1871.

³⁰ Kymin kuntakokousten pöytäkirjat 5.11.1871, 9.3.1873, 18.5.1873, 24.8.1873, 21.12.1873, 10.5.1874, 30.8.1874 ja 20.9.1874.

³¹ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 12.12.1873.

aiottua kansakoulukalenteria varten Kymin ylhäisemmästä kansakoulusta vuonna 1876.³²

Lopulta kaikki oli siinä määrin valmista, että koulu päätettiin aloittaa helmikuun 1 päivänä 1875. Johtokunta oli hyvissä ajoin syksyllä valinnut koululle opettajan, joka kuitenkin tammikuun lopussa yllättäen ilmoitti, ettei hän tulekaan ”paikkakunnan kalteuden vuoksi”. Tästä johtokunta valitti piiritarkastaja kirkkoherra J. G. Arppelle Taipalsaarelle ja kansakoulujen ylitarkastaja Cygnaeukselle, jolle lähettämässään kirjeessä johtokunnan uusi puheenjohtaja kirkkoherra Gräsbeck osoittaa pyynnön valitun opettajakokelas Matti Wiljasen järjestykseen palauttamiseksi. Kiintoisaa on tässä havaita, että johtokunnan puheenjohtaja lienee lähempi tuttu Cygnaeuksen kanssa, koska hän kirjeessään sinuttelee tätä.³³

Opettajakokelas Wiljanen ei ilmaantunut Kymiin eikä kevään kuluessa enää saatu ketään hänen tilalleen ja niin koulun alkaminen jälleen kerran siirtyi. Koulu pääsi vihdoin aloittamaan toimintansa saman vuoden syksyllä syyskuun 1 päivänä Kymin kunnan Helilän kansakoulu nimisenä. Ensimmäisenä koulupäivänä pyrki oppilaisiksi pitäjän eri puolilta yhteensä 11 poikaa, mutta tiedon koulun alkamisesta levitessä, kasvoi oppilasmääräkin nopeasti ylittäen kevätlukukaudella jo 40 oppilaan rajan.

Helilän koulun ensimmäiset toimintavuodet olivat työntäyteisiä ja vaikeita. Uranaukaisijan tie ei ollut helppo. Koulua ja sen työtä arvosteltiin helposti eikä sen oikeutettuihinkaan vaatimuksiin tahdottu kustannusten pelosta suostua. Vasta teollisuuden tulo paikkakunnalle sai aikaan tässäkin suhteessa muutoksia vanhan staattisen maalaisyhteisön alkaessa nopeasti ja voimakkaasti muuttua. Kuntakokouksen rinnalla alkoivat pitäjän asioita ohjailta teollisuuslaitosten omistajat ja he ryhtyivät myös sen kouluoloja järjestelemään. Uusi vaihe Kymin kunnan kansa-

³² Berner, Suomen kansakoulut ja niiden opettajat lukuvuonna 1876—77.

³³ Conceptbok öfver ritfärdade Embetskrifvelser från Folkskole Direktion i Kymmene socken År 1874, n:ot 2—3/1875.

koululaitoksen kehityksessä oli tulossa ja se tuli vaikuttamaan voimakkaasti myös kunnan omistaman Helilän kansakoulun vastaiseen kehitykseen.

IV TEOLLISUUSLAITOSTEN TULO PAIKKAKUNNALLE LISÄÄ KOULUJEN TARVETTA

Ensimmäisen Kymin kansakoulun perustamisen aikana alkoi pitäjään jo tulla työväestöä, joka sai elatuksensa Kymijoen moinien suuhaarojen varsille syntyneiden teollisuuslaitosten palveluksessa. Kymmenvuotiskautena 1871—81, jolloin Helilän kansakoulu pitäjän ensimmäisenä kouluna aloitti toimintansa ja oli ainoa kansakoulu paikkakunnalla, oli kunnan alueella jo huomattava joukko tehdastyöväestöä.¹ Liikkuvan ja muuttelevan työväestön määrä ei aina käy tarkoin selville kirkonkirjoista. Joitakin tietoja tämän väestön alkuperästä saa Kymin seurakunnan kirkonkirjoista kuitenkin jo 1870-luvulla. Niiden mukaan oli pitäjän kolkella suurimmalla sahalla Sunilan eli Bärnäsän sahalla 21, Karhulan höyrysahalla 26 ja Kymmene ångsåg-nimisellä sahalla 54 työmiestä tai sahtyömiestä. He olivat yleensä tulleet Keski-Suosta ja Savosta, kuten Viitasaarelta, Saarijärveltä, Leppävirroilta, Joroisista, Puumalasta, Kangasniemeltä, Pihtiputaalta ja Kuopiosta. Iältään muuttajat ovat olleet 20-45 vuotiaita, joten usein heidän mukanaan seurasi kouluikäisiä lapsia.² Vuoden 1875 kertomuksessa seurakunnan väestöstä on ensi kerran eroteltu tehdastyöväestö muista ja heitä oli silloin yhteensä 81 perhepäätä. Näistä oli sahojen palveluksessa 74, lasitehtaalla 4 ja myllyllä 3 miestä.³ Tämä väestönosa kasvoi sitten nopeasti niin, että se vuoden 1900 vastaavan tilaston mukaan oli kohonnut yhteensä

¹ V. 1878 yhteensä 1200 henkeä.

² Kymin tilalliset ja tilattomat 1871—81, ss. 47, 51, 104—5 ja 250—53.

³ Kymin srk:n väkilukutaulukko vuodelta 1875.

1352 perheenpään ja perheenjäsenet mukaan lukien muodosti työväestö lähes 2/5 osaa koko seurakunnan väestöstä, mikä oli silloin kaikkiaan 9783 henkeä.⁴

Uusia puu-, paperi- ja metalliteollisuuden yrityksiä syntyi vuosisadan viimeisellä neljänneksellä runsaasti ja ne olivat työntekijämäärältään maan suurimpia.⁵ Aikaisemmin mainittujen sahojen lisäksi perustettiin seudulle v. 1873 Kymin uittoyhdistys Hackman & Co:n, Paul Wahl & Co:n sekä Hans Gutzeitin toimesta. Uittoyhdistyksen päälliköksi kutsuttiin kapteeni William Ruth, josta myöhemmin tuli eräs Suomen teollisuuden rohkeimmista uudista-
jista.⁶ Hän perusti 1880-luvun lopulla Kymiin kolme suurta teollisuuslaitosta Karhulan Puuhiomon, Karhulan Lasitehtaan ja Karhulan Konepajan.⁷ Teollisuuslaitosten alueilla tuli vähitellen myös kouluopetuksen järjestäminen ajankohtaiseksi.

Kymin alueelle syntyneiden teollisuuslaitosten omistajat, kaupahuone Hackman & Co, Paul Wahl & Co, Hans Gutzeit, kauppaneuvos C. H. Ahlqvist ja William Ruth olivat kaikki kaukonäköisiä ja tarmokkaita kansakouluuutteen kannattajia. He alkoivat yleensä heti huolehtia yrityksen toiminnan alettua myös työntekijöidensä lasten opetuksen järjestämisestä. Muutoin ei näille lapsille ainakaan Kymissä olisikaan pitkään aikaan tarjoutunut minkäänlaisia koulunkäyntimahdollisuuksia, sillä kunnan ainut tuolloin toiminnassa ollut kansakoulu oli aivan täynnä. Vanhassa perinteellisessä maalaisyhteiskunnassa lisäksi vieroksuttiin alussa muualta tullutta työväkeä, ja niin kunnan koulu pysyi lähes yksinomaan talollisten ja heidän renkiensä lasten kouluna.⁸

⁴ Kymin srk:n väkilukutaulukko vuodelta 1900.

⁵ Alho, mt, s. 64.

⁶ Alho, mt, s. 67.

⁷ Alho, mt. ss. 79, 102, 170. Kymin kirkonkokouksen pöytäkirjassa 7. 12. 1891 luetellaan verotettavina teollisuuslaitoksina seuraavat: Kotkan Tiilitehdas, Karhulan Puuhiomo, Karhulan Uusi saha, Karhulan Lasiruukki, Karhulan mekaaninen versta, Karhulan Tiiliruukki ja Kyminkartanon Saha- ja myllylaitos.

⁸ Lukuvuonna 1875—76 oli Helilän koulussa 20 talollisten, 12 tilatomi-
en ja työväestön sekä 6 käsityöläisten lasta.

Tehtaanomistajien kouluharrastuksilla on maassamme vuosisataiset perinteet kuten Aurola tutkimuksessaan Suomen tehtaankouluista on osoittanut. Kymin teollisuuslaitosten perustajien ja omistajien kouluharrastuksia ennen heidän Kymiin tuloaan on edellä jo lyhyesti kosketeltu. Hackmanien koulumyönteisyyteen on varmasti vaikuttanut Viipurissa toiminut ns. Behmin koulu, jota ainakin kaksi J. F. Hackmanin poikaa kävi, ja jonka toimintaa vanha Hackman koko elämänsä ajan valppaasti seurasi. Koulu loi merkillisen kulttuuriystävällisen hengen oppilaisiinsa ja noudatti toiminnassaan ajan uusimpia pedagogisia virtauksia.⁹ Kauppaneuvos Ahlqvist, jonka isä toimi Virolahden kappalaisena, kävi itse Haminassa koulua ja oli puolestaan varmasti saanut vaikutteita kotipitäjänsä vireistä kansanopetuspyrinnöistä. Hans Gutzeit toi mukanaan kotimaastaan paitsi työväkeä myös norjalaisen käytännön, jonka mukaan tehtaan isäntä huolehti myös työväkensä lasten opetuksen järjestämisestä, sillä tuohon aikaan olivat ruukinkoulut Norjassa suhteellisen yleisiä.¹⁰ Gutzeitin koulumyönteisyyttä osoittaa sekin, että hän avusti vuodesta 1872 alkaen Haminan ruotsalaista tyttökoulua useiden vuosien ajan.¹¹ Kymin merkittävimällä teollisuudenharjoittajalla William Ruthilla tuli 1800-luvun kahden viimeisen vuosikymmenen aikana olemaan keskeinen merkitys koko kunnan kansakoululaitoksen kehityksessä.

*1. Tehtaiden ja yksityisten järjestämä alkeisopetus
ennen kansakoulujen perustamista.*

Aikaisemmin mainitun alkeisopetuksen lisäksi ja osin sen rinnalla toimi Kymissä muutamia yksityisluontoisia kouluja, jotka tarjosivat tervetulleen koulunkäyntimahdollisuuden huomattavalle lapsijoukolle ennen kansakoulujen yleistymistä. Vanhin näistä

⁹ Tigerstedt, mt. II, s. 259, Aurola, mt. s. 84.

¹⁰ Bull Edvard, Et norsk emigrantmiljø I Finland, s. 63.

¹¹ Hoving Victor, Enso-Gutzeit osakeyhtiö 1872—1958, I, s. 65.

kouluista lienee ollut H. Gutzeitin Kotkan saarelle paikkakunnalle muuttaneiden norjalaisten työläisten lapsille järjestämä koulu, jonka tiedetään olleen toiminnassa ainakin vuonna 1872.¹² Kaksi vuotta myöhemmin Kotkan ns. Vanhan sahan suomenkielisen työväestön lapsille järjestettiin tehtaan omistajien toimesta koulu, johon ehdittiin jo palkata opettajakin, mutta koskei vanhempien taholla tunnettu riittävää kiinnostusta koulua kohtaan, oli se seuraavana keväänä oppilaiden puutteessa suljettava. Koulun rahoittaja ja ylläpitäjä kauppaneuvos Ahlqvist päätti kuitenkin avata koulun syksyllä uudestaan. Koulu käsitti nyt kaksi luokkaa, toisen pojille ja toisen tytöille. Seuraavana vuonna valittiin koulun opettajaksi kansakoulunopettaja K. G. Käkönen, josta tuli myöhemmin keskeinen henkilö uuden ja ripeästi kehittyvän yhdyskunnan monenlaisissa yhteisissä toimissa. Kaupungin perustamisvuonna 1879 oli tässä silloisen Kotkan ainoassa mainitsemisen arvoisessa koulussa 29 oppilasta, joista 19 oli poikia ja 10 tyttöjä. Koulu tuli sitten vuodesta 1880 lähtien kaupungin hallintaan sen ensimmäiseksi kansakouluksi.¹³ Myös Hovinsaaren ja Hietasen sahoilla Kotkan välittömässä naapuruudessa mainitaan olleen pienehköjä kouluja, joiden toiminnasta ei kuitenkaan ole säilynyt tarkempia tietoja.¹⁴

Kymin kuntaan vielä 1870-luvulla kuuluneen Kotkan saaren kouluolot olivat muuhun pitäjään ja koko maahankin nähden poikkeuksellisen kurjat, jollaisiksi niitä kuvataan eräässä v. 1875 ilmestyneessä Helsingfors Dagbladin numerossa.¹⁵ Kotka oli tuohon aikaan eräänlainen ”Suomen Klondyke”, missä alkoholin käyttö oli runsasta ja irtaimen väestön ja merimiesten keskeiset välienselvittelyt tavallisia. Näissä olosuhteissa ei kouluasioita juuri voitu viedä eteenpäin, eikä Kymin kunnan elimillä ollut halujakaan tämän pitäjän levottoman kolkan kehittämiseen. Vain yhtiöt, jotka muodostivat omat suljetut yhteisönsä, kykenivät jär-

¹² Anttila ym:t, Kotkan historia, II, s. 136, Hoving, mt. s. 65.

¹³ Anttila, mt. II, ss. 136—137.

¹⁴ Anttila, mt. II, s. 137.

¹⁵ Helsingfors Dagblad n:o 206/1875.

jestämään kouluopetusta omien alueidensa väestön lapsille ja muutenkin valvomaan heidän elämäänsä.¹⁶ Ei myöskään Kymin seurakunta kyennyt järjestämään edes tyydyttävässä määrin saaren kirkollisia oloja ja siksi on ymmärrettävää, että Gutzeit hankki edellämainitun koulunsa opettajaksi norjalaisen teologian kandidaatti Anton Christensenin, joka koulunpidon ohella huolehti myös tehdasväestön hengellisistä tarpeista.¹⁷

Sunilan sahalta ryhdyttiin työväen lapsille antamaan opetusta sisäluvussa ja kirjotuksessa vuoden 1877 paikkeilla. Ruotsinkielisten lapsia opetti tirehtöörin rouva ja suomenkielisten eräs herra Laurén. Sahan ruotsalaisten isäntien toimesta rakennettiin tälle alkeiskoululle jo oma rakennuskin, jonne hankittiin koulukalustoa ja muutamia karttojakin.¹⁸ Samainen koulutalo tuli sitten viitisentoista vuotta myöhemmin toimimaan Sunilan sahan kansakouluna.

Vuonna 1881 tarjoutui pitäjän itäisten kylien Ylänummen ja Saksalan talollisten lapsille tilaisuus saada vakiintuneempaa opetusta, kun Suur-Tavastilan kartanon edellisenä vuonna ostanut todellinen salaneuvos, ministerivaltiosihtööri, vapaaherra Theodor Bruun puolisonsa Maria Bruunin kanssa järjesti alemman kiinteän kansakoulun kartanoonsa. Koulu oli koko toimintansa ajan avoinna muidenkin kuin kartanon omien alustalaisten lapsille. Koulua alettiin myöhemmin kutsua sen ensimmäisen ja samalla pitkäaikaisemman opettajan, majurinrouva Anna Metherin mukaan ”Majurskan kouluksi”. Koulu toimi säännöllisesti Bruunien ylläpitämänä kymmenen vuotta, viimeksi pelkästään tyttökouluna, kunnes kylään perustettu kansakoulu teki sen tarpeettomaksi. Opetusta annettiin tässä koulussa lähes kaikissa kansakoulun keskeisissä aineissa, kuten lukemisessa, kirjoituksessa, uskonnossa, laskennossa, laulussa ja käsitöissä ja työpäivä kesti

¹⁶ Anttila, mt. II, s. 217.

¹⁷ Anttila, mt. s. 136. Bull, mt. ss. 63—64.

¹⁸ Kontula Joonas, Kymin kunnan Sunilan tehtaan kansakoulun historiaa perustamisesta lakkauttamiseen asti, s. 3.

tavallisesti 4—5 tuntia.¹⁹ Opettajan palkkauksesta, niinkuin koulun kaikista muistakin menoista vastasi vapaaherra Bruun. Opettajalle maksettiin palkkaa 400 mk vuodessa ja lisäksi hänellä oli kartanon puolesta varattu huoneen ja keittiön käsittävä ilmainen asunto.²⁰

2. Ensimmäinen tehtaan kansakoulu perustetaan Kymiin.

Kapteeni Ruthin ostettua v. 1881 Karhulan sahan hän ryhtyi heti hankkimaan kansakoulua tehtaalaisten lapsille. Koska hänen sahasa alueella ei vielä tuolloin ollut tarvittavaa määrää kouluikäisiä lapsia, ryhtyi hän yhteistoimintaan Sunilan sahan silloisen omistajan kauppahuone Hackman & Co:n kanssa. He rakensivat sitten yhteisen kansakoulun Karhulan tilan maalle vain noin kilometrin päähän kunnan ainoasta silloin toimivasta kansakoulusta, Heliälän koulusta. Uusi koulu aloitti toimintansa täydellisenä sekakouluna 12. 9. 1883. Seuraavana vuonna koululle myönnettiin valtionapu opettajan palkkaamista varten ja muista koulun aiheuttamista menoista vastasivat perustajat. Koulun tuli heti ensimmäisenä toimintavuonna niin paljon oppilaita, että seuraavan lukuvuoden alusta palkattiin toinen opettaja. Koska koulunkäynnin suhteen ilmeni kuitenkin epäsäännöllisyyttä ja laiminlyöntejä, päätti koulun johtokunta syksyllä 1884, että vanhempien piti työstä erottamisen uhalla panna lapsensa kouluun ja huolehtia koulunkäynnin säännöllisyydestä.²¹ Samanlainen koulupakko mainitaan myös Sunilan sahan koulun historiikissa, ja siitä, että tämä maamme muissakin tehtaankouluissa oli van-

¹⁹ Tamminen, mt. s. 48. Kontio, Tavastilan kansakoulu Kymissä vuosina 1886—1936, s. 5, Tavastilan kansakoulun arkisto, koulun perustamista koskevat asiakirjat.

²⁰ Tav. kansak. arkisto.

²¹ Tamminen, mt. s. 49.

hastaan yleinen käytäntö, kertoo Aurolan samansisältöinen maininta tehtaankouluja koskevassa tutkimuksessa.²²

Tehtaan työväestön lapset eivät olisi mahtuneet kunnan ainoaan silloin toimivaan kansakouluun, joten Karhulan kansakoulun perustaminen oli erittäin tervetullut toimenpide kunnankin taholta, koska se helpotti suuresti koko kunnan koulupainetta. Tästä huolimatta näiden yksityisten koulujen perustajia ja ylläpitäjiä kohdeltiin kaltoin kuntakokouksissa, sillä he joutuivat edelleen maksamaan veroa kunnan yhteiseen koulukassaan, vaikkei heidän alueensa väestölle koitunut kunnan kouluista mitään etuja. Karhulan koulun yksityistä luonnetta osoittaa selvästi kaikkinaisten mainintojen puuttuminen tästä koulusta kuntakokousten pöytäkirjoista aina vuoteen 1885 saakka.

3. Toinen tehtaan ylläpitämä kansakoulu perustetaan.

Hallan saarelle, Kotkan saarta vastapäätä, oli eräs norjalainen yhtiö perustanut v. 1874 höyrysaahan ja silloin saarelle syntyi enemmän asutusta. Koulunkäynnin järjestäminen saarella kävi nyt tarpeelliseksi. Vuodesta 1876 lähtien järjestettiin tehtaan omistajien toimesta lähes säännöllistä alemman kansakoulun luonnetta opetusta työväestön lapsille. Opettajana mainitaan toimineen muiden muassa Jyväskylän seminaariakin käyneen neiti Amanda Salinin. Seuraavalla vuosikymmenellä rakennettiin yhtiön toimesta, joka nyt on nimeltään Hallan osakeyhtiö, erityinen koulurakennus. Siinä koulu toimi vakiintunein muodoin pientenlasten kouluna vuoteen 1886.²³ Viimeksimainittuna vuonna perustettiin saarelle vihdoin ylempi kansakoulu, jonka oppilasmäärä kasvoi nopeasti yhtiön toiminnan laajetessa. Sekä pientenlasten kouluna toiminut tehtaankoulu, bruksskole kuten norjalaiset sitä

²² Sunilan kansakoulun arkisto, op. Joonna Kontulan käsikirjoitus "Hie-
man historiaa", Aurola, mt. s. 207.

²³ Tamminen, mt. s. 32.

nimittivät, että varsinainen kansakoulutkin olivat sikäli erikoisia, että niissä annettiin opetusta paitsi suomeksi, myös ruotsin- ja norjan kielillä, koska useat työväestön lapsista olivat aivan ummikkoruotsalaisia tai norjalaisia. Norjalaisen väestön muutettua suureksi osaksi pois ja tehtaan siirryttyä ruotsinkielisten omistajien hallintaan muuttui koulu kaksikieliseksi, jollaisena se säilyi vuosisadan loppuun saakka. Kun koululla oli ensimmäisinä vuosina vain yksi opettaja, joutui opettamaan yht-aikaa kahdella, joskus jopa kolmellakin kielellä samassa luokkahuoneessa olevia erikielisiä oppilaita. Koulun pitkäaikaisimman opettajan Hugo Ruotzin kerrotaan opettaneen näin kolmella kielellä yhtä aikaa joskus yli seitsemääkymmentäkin oppilasta.²⁴

4. Vapaaherran aloitteesta saadaan kansakoulu Tavastilaan.

Koska kunnan ainut kansakoulu, Helilän koulu, ei kyennyt niinkuin aikaisemmin on jo useasti todettu, tarjoamaan koulunkäyntimahdollisuutta muille kuin kunnan keskustan asukkaiden lapsille, syntyi tehdasalueiden ohella myös kunnan muilla äärialueilla pyrkimyksiä oman koulun saamiseksi. Koska kuntakokous ei kuitenkaan katsonut voivansa osallistua näiden koulujen kustannuksiin, jäivät koulut tehtaankouluja lukuunottamatta yleensä vielä pitkäksi ajaksi syntymättä, ellei joku yksityinen henkilö ryhtynyt asiaa taloudellisesti tukemaan. Näin tapahtui Tavastilassa, jossa asui kouluasioihin aktiivisesti suhtautuva kartanonomistaja vapaaherra Bruun. (Vrt. IV/1). Hän kutsui v. 1882 lähikylien talolliset koolle päättämään kansakoulun perustamisesta Tavastilaan. Kokouksessa, johon osallistui myös Vehkalahden naapuripitäjän kolmen lähikylän talollisia, päätettiin perustaa kansakoulu Tavastilaan kartanon maalle. Vapaaherra

²⁴ Tiitinen, Seitsemän vuosikymmentä Karhulan—Kymin (Kymin) opettajayhdistys 1890—1960, s. 18. Bull, mt. s. 64. Kymin Hallan tehdään kansakoulun vuosikertomus lukuvuodelta 1890—91.

Bruun rakennutti tarpeelliset kouluhuoneet ja opettajan asunon käsittävän rakennuksen omalle maalleen ja luovutti sen ilmaiseksi tontteineen koulun käyttöön, kunhan kyläläiset puolestaan vastaisivat opettajan palkasta ja muista luontaiseduista.²⁵ Tähän suostuttiin, olihan tarjous kyläläisille varsin edullinen, mutta kuntakokouksen vastustuksen vuoksi kouluhanke pitkittyi eikä ratkaisua asiaan saatu ennenkuin neljän vuoden kuluttua, sillä kuntakokous pelätessään menettävänsä näiden asukkaiden koulumaksut, eväsi toistuvasti perustamisluvan. Asiasta valitettiin piiriläisten toimesta useaan otteeseen kuvernöörille asti, joka lopulta ratkaisi asian piiriläisten eduksi. Tavastilan koulupiiriläiset saivat myöhemmin vielä pitkällisten riitojen jälkeen osuutensa kunnan yhtiesestä koulukassasta, joten tästä koulusta tuli ensimmäisenä Kymissä erityinen piirin oma koulu²⁶, jonka toimintaa vapaa-herra Bruun ja myöhemmin hänen poikansa Th. Bruun nuorempi innokkaasti tukivat huomattavin taloudellisin lahjoituksin. Koulun toiminta alkoi lokakuun 4 päivänä 1886. Valtionapu oli koululle myönnetty jo aikaisemmin saman vuoden alokuun 18 päivänä.²⁷

5. Teollisuuden lisääntyessä perustetaan uusia tehtaankouluja.

Karhulan tehtaiden ja Sunilan sahan yhteisen kansakoulun oppilasmäärä kasvoi niin nopeasti, että koulun kymmenennen toimintavuoden alkaessa tarvittiin kolmas opettaja ja yhä lisääntyneen työväestön lasten koulutarpeita tyydyttämään. Silloin koulujen ylläpitäjät päättivät jakaa yhteisen koulupiirinsä kahtia ja siirtää yhden opettajan Sunilaan aiottuun toiseen kansakouluun.

²⁵ Tavastilan kansakoulun arkisto. Pöytäkirja keskustelusta saada kansakoulu Suur-Tavastille, tehty Suur-Tavastilalla 27 päivänä elokuuta 1882.

²⁶ Kymin kuntakokousten pöytäkirjat 12. 11. 1882, 16. 1. 1887, 20. 3. 1888 ja 19. 1. 1890.

²⁷ Tavastilan kansakoulun arkisto, Keisarillisen Suomen Senaatin Talous-osaston päätös 18. 8. 1886.

Näin tapahtui ja Sunilan sahan kansakoulu aloitti toimintansa kauppahuone Hackman & Co:n ylläpitämänä syksyllä 1893. Karhulan kansakoulu jäi kapteeni Ruthin hoitoon.

Ruth laajensi yrityksiään perustamalla jo mainitun Karhulan Puuhiomon Korkeakoskelle v. 1887. Uusi tehdas sijaitsi 4—5 kilometrin päässä Karhulan tehtailta, ja koska Karhulan kansakoulu kärsi tilanahtaudesta ja oppilaiden runsaudesta jo muutenkin, päätti Ruth perustaa Puuhiomon työntekijöiden lapsia varten Korkeakoskelle oman kansakoulun. Kymmenkunta vuotta joutuivat uuden tehtaan lapset kuitenkin käymään vielä Karhulan kansakoulua, ennenkuin Puuhiomon koululle valmistuivat tarpeelliset rakennukset koulutyön aloittamista varten. Ruthin rakennuttamassa erittäin tilavassa koulurakennuksessa, joka käsitti kaksi luokkahuonetta, veistosalin ja kaksi opettaja-asuntoa, alkoi koulutyö lokakuun 22 päivänä 1896.²⁸ Koulussa oli alusta saakka kaikki luokat, sillä oppilaat siirrettiin sinne ensimmäistä luokkaa lukuunottamatta Karhulan koulusta.²⁹

Kyminsuussa oli 1870-luvulta lähtien toiminut uittoyhdistys ja Jumalniemen saha. Näiden alueelle perustettiin sahanomistajan toimesta v. 1890 eräänlainen alakoulu. Tällä toimenpiteellään pyrki sahanomistaja vapautumaan kunnalle menevistä koulumaksuista, mutta koska hän ei tässä onnistunut, lakkautti hän koulun muutaman vuoden kuluttua.³⁰ Halla osakeyhtiö, jonka omistukseen uittoyhdistys, uudelta nimeltään Kymin Lauttasyhtiö, Jumalniemen saha ja Kotkan Tiilitehdas olivat siirtyneet, ilmoitti v. 1897 kuntakokoukselle aikovansa perustaa omistamiaan tehdaslaitoksia varten ylemmän kansakoulun Jumalnie-

²⁸ Tamminen, mt. s. 80.

²⁹ Kymin kunnan Puuhiomon kansakoulun vuosikertomus lukuvuodelta 1896—97.

³⁰ Tamminen, mt. s. 80. Tämä tieto on ristiriitainen kuntakokouksen pöytäkirjassa 27. 6. 1897 olevan tiedon kanssa, jonka mukaan Jumalniemen sahan entiselle omistajalle v. 1890 olisi annettu lupa erottaa alue omaksi koulupiiriksi, jos koulu olisi saatu toimintaan. Pöytäkirja 13. 7. 1890.

meen, koska alueella oli lähes 100 kouluikäistä lasta. Samalla se pyysi päästä eri koulupiiriksi. Lupaa ei kuitenkaan myönnetty.³¹ Seuraavana vuonna anomus samansisältöisenä uudistettiin ja kuntakokous lopulta suostui ehdolla, että yhtiö maksaa viimeisen taksoituksen mukaisesti maksunsa kunnan yhteiseen koulukassaan siihen asti kun koulu aloittaa toimintansa.³² Koulu alkoi syksyllä v. 1898 toimintansa niin suurella oppilasmäärällä, että heti ensimmäisenä vuonna täytyi kouluun ottaa kaksi opettajaa. Tämän koulun toimintaan osallistui alusta saakka erityisen tarmokkaasti lauttausyhdistyksen johtaja, insinööri Frey.³³

Kymissä oli piirijakoasetuksen antamisvuoteen mennessä aloittanut toimintansa kaikkiaan viisi tehtaiden perustamaa ja ylläpitämää täydellistä kansakoulua ja lisäksi yksi kunnankouluksi muuttunut kansakoulu.³⁴ Kun kunnassa samaan aikaan oli toiminnassa yhteensä yksitoista kansakoulua, joista Haapasaaren koulu erillään kaukana ulkosaaristossa, oli tehdaskoulujen osuus huomattava ja niiden merkitys koko pitäjän kouluoloja ajatellen erittäin suuri. Kunnan alueella olevissa kouluissa oli v. 1898 syyslukukauden alussa yhteensä 18 opettajaa, joista tehtaiden perustamissa ja ylläpitämissä kouluissa 10. Useimmissa tapauksissa ne olivat myös rakennustensa ja varsinkin opetusvälineistönsä ja koulukalustojen puolesta edellä kunnan ylläpitämiä kouluja.

KUNNAN TOIMESTA PERUSTETAAN LISÄÄ KOULUJA

Helilän kansakoulun perustamisesta vuodesta 1875 ehti kulua kokonaista 15 vuotta ennenkuin kunnan toimesta perustettiin

³¹ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 27. 6. 1897.

³² Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 6. 2. 1898.

³³ Tamminen, mt. ss. 79—81.

³⁴ Kauppaneuvos Ahlqvistin Kotkan saarelle perustama koulu, josta tuli kaupungin ensimmäinen kansakoulu. Vrt. ss. 24—25.

seuraava kansakoulu. Kuitenkin kouluja kaivattiin, kuten edellä on useaan kertaan osoitettu, varsinkin pitäjän syrjäisissä osissa Yksityisestä aloitteesta syntyneen Tavastilan koulun perustaminen v. 1886 muodostui laukaisimeksi muidenkin kyläkuntien kouluhankkeille, varsinkin sen jälkeen, kun tavastilalaiset voittivat v. 1890 pitkällisen riitansa kunnan kanssa pääsystä omaksi koulupiiriksi. Vaikka Helilän koulua laajennettiin vuonna 1886 kaksiopettajaiseksi ja tyttöjen kouluunotto kävi entistä suuremmassa määrin mahdolliseksi kapteeni Ruthin luvattua tähän taroitukseen tarvittavat huoneet omistamaltaan Eskolan tilan alueelta pelkkää palovakuutusmaksua vastaan, tuli kuntakokoukselle jo kahden vuoden päästä laajennuksesta ensimmäisen kylän anomus saada yhteisillä varoilla omaan kylään kansakoulu tai päästä kielteisessä tapauksessa vapaaksi yhteisen koulun kannatusmaksuista.¹

Kuntakokous sai seuraavien vuosien aikana käsitellä lähes jokaisessa kokouksessaan kouluasioita ja niihin liittyviä anomuksia ja valituksia, joita tehtaiden omistajien lisäksi nyt alkoivat myös yksityiset kyläkunnat lähettää. Kunta oli v. 1871 jaettu kunnallishallintoa ja veronkantoa varten 14 kyläkuntaan, jotka olivat seuraavat: 1. Helilä, Sunila ja Kalliokoski, 2. Eskola ja Kierikkala, 3. Korkeakoski ja Laajakoski, 4. Pernoo ja Alastalon talot Helilän kylästä, 5. Jäppilä, 6. Kurittula, Parikka, Metsäkylä ja Pihkoo, 7. Kaukola, Sutela ja Kyminkartano, 8. Myllykylä ja Mussalo, 9. Kotkan saari, 10. Kuutsalon saari, 11. Ylänummi, 12. Suur-Tavastila, Saksala ja Marinkylä, 13. Huruksela ja 14. Haapasaari.² Näistä kyläkunnista olivat vain numerot 1, 2, 9, 11 ja 12 saaneet joko kunnan, yksityisten tai tehtaan perustaman kansakoulun vuoteen 1886 mennessä. Muista kyläkunnista kertyi matkaa näihin kouluihin useimmissa tapauksissa yli viisi kilometriä ja kaikkein hankalimman matkan takana olivat Haapasaaren, Kuutsalon ja Hurukselan kylien asukkaat. Koulunkäynti

¹ Kymin kuntakokousten pöytäkirjat 7. 2. 1886 ja 18. 4. 1886.

² Sama 25. 2. 1871.

näistä kylistä oli lähes mahdotonta, koskei millään Kymin koululla ollut oppilasasuntoloita ja yksityismajoitukseen pääseminen oli paitsi kallista myös vaikeata. Viimeksimainitut kylät alkoivatkin ensimmäisinä esittää kuntakokoukselle vaatimuksiaan. Hurukselaisten pyyntöön rakentaa kunnan varoilla koulu heidän kyläänsä suostuttiinkin v. 1888.³ Samana vuonna hylättiin haapaasaarelaisten samansisältöinen pyyntö, mutta annettiin heille oikeus kuitenkin erota omaksi koulupiiriksi.⁴ Myöhemmin heille suotiin lisäksi vapautus yhteisistä koulumaksuista ja myönnettiin samalla kansakoulun rakentamista varten kertakaikkisena avustuksena 150 mk, sillä ehdolla, etteivät he vastedes enää pyydä koulullensa mitään apua kunnalta.⁵ Samanlaisilla varsin ankarilla ehdoilla, olivathan mainitut kylät maksaneet jo puolitoista vuosikymmentä yhteisen koulun kannatusmaksuja ja jopa osallistuneet rakennustarvikkeiden tuontiinkin, pääsi Kuutsalon saari kolme vuotta myöhemmin omaksi koulupiiriin.⁶ Tämän jälkeen voitiinkin sitten vastata Jäppilän kyläläisten pyyntöön rakentaa sinne kunnan kustannuksella koulu kielteisesti, vetoamalla siihen, että useat kylät ovat jo itse rakentaneet koulunsa.⁷

Tyypillisenä esimerkkinä siitä vastustuksesta, mitä vielä yleisesti 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä esiintyi kansakoulujen perustamista kohtaan useissa maamme kunnissa, on Kymin kuntakokouksen osoittama haluttomuus suostua Jäppilän kylän asukkaiden kansakoulun perustamista koskevaan vaatimukseen. Monien turhien anomusten jälkeen esittivät kahden kyläkunnan edustajat v. 1894 kuntakokoukselle seikkaperäisen kirjelmän, jossa nämä Jäppilän ja Pernoon kyläläiset kiistattomasti osoittivat pyyntönsä tarpeellisuuden esittämällä, että 20 viime vuoden aikana oli Helilän koulussa voinut käydä vain neljä mainituista kylistä kotoisin olevaa lasta, että kyläläiset itse tulisivat osallistu-

³ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 20. 3. 1888.

⁴ Sama 23. 4. 1888.

⁵ Sama 5. 12. 1889.

⁶ Sama 19. 10. 1891.

⁷ Sama 12. 4. 1892.

maan huomattavalla tavalla koulun rakennusaineiden hankkimiseen ja lopuksi, että kirkkoherran antaman luettelon mukaan näissä kylissä oli kansakouluikäisiä 9—16 vuotiaita lapsia yhteensä 102. Anomuksen liitteenä oli kirkkoherran puoltava lausunto. Kuntakokous päätti lopulta pitkän keskustelun jälkeen 206 veroäyriä edustavalla enemmistöllä 58 äyriä vastaan suostua anomuksen mukaisesti oman koulupiirin ja koulun perustamiseen. Päätös ei kuitenkaan edellyttänyt mainituille kylille mitään avustusta yhteisestä koulukassasta.⁸ Tästä päätöksestä anojat valittivat ja valituksen tuloksena koulu sitten rakennettiin kunnan yhteisillä varoilla. Koulu pääsi aloittamaan toimintansa viimeisenä kunnan kansakouluna kaksi vuotta ennen piirijakoasetuksen antamista. Näin Kymiin oli perustettu vuosisadan loppuun mennessä edellä käsiteltyjen tehtaankoulujen lisäksi kaikkiaan viisi kansakoulua kuntalaisten toimesta. Koulujen lukumäärä väheni myöhemmin yhdellä Haapasaaren itsenäistyttyä omaksi kunnakseen. Yksityisten kyläkuntien alttius koulujen perustamiseen oli kaikesta huolimatta kiitettävä, vaikka suunnitelmat usein kilpistyivätkin kuntakokouksen vastustukseen.

1. Kymmin kansakoulut koko maan kansakoulutilastojen valossa.

Ensimmäisten toimintavuosien tilastolliset tiedot Suomen kansakouluista ovat valitettavan vähäisiä ja puutteellisia. Vasta 1870-luvulla alkaa tilanne tässä suhteessa korjaantua. Vuoden 1872 loppuun mennessä oli valtionapua opettajan palkkaamiseen myönnetty yhteensä 132:lle maalaiskunnalle ja koko maassa oli tuolloin kuntia kaikkiaan 465.⁹ Tähän lukuun sisältynee myös Kymmin ensimmäiselle kansakoululle myönnetty valtionapu vuodelta 1871, vaikkei koulu vielä silloin ollutkaan toiminnassa. Varsin paljon edellisestä poikkeavan tiedon saamme eräästä toisesta tilastosta,

⁸ Kymmin kuntakokouksen pöytäkirja 11. 4. 1894.

⁹ Heponranta, E. A. Suomen kansakoululaitoksen historia, s. 108.

jonka mukaan koulullisia kuntia olisi ollut v. 1880 vain 33 kapaletta.¹⁰

Verrattaessa Kymiä koko maan maalaiskuntiin kansakoulujen lukumäärän perusteella 1880-luvun puolivälin jälkeen havaitaan Kymin olleen viime vuosisadalla kouluverkostoltaan maan tiheimpien kuntien joukossa. Vertailuperusteena Halilan antamat tiedot kansakoulujen lukumäärästä.¹¹ Lukuvuonna 1885—86 toimi Kymissä kaksi kansakoulua ja samaan aikaan oli koko maassa 76 maalaiskuntaa, joissa oli useampia kouluja toiminnassa. Samanaikaisesti maalaiskuntien kokonaismäärä oli 455. Lukuvuonna 1890—91 oli Kymissä jo 6 kansakoulua, kun koko maassa enää vain 9:llä maalaiskunnalla oli useampia kouluja toiminnassa. Seuraavan viisivuotiskauden kuluessa oli Kymin kansakoulujen määrä kohonnut 8:aan, ja samanaikaisesti oli maassa 14 sellaista maalaiskuntaa, joissa oli enemmän kuin 8 koulua. Vuosisadan vaihteessa lukuvuonna 1900—01 toimi Kymissä 11 koulua ja koko maassa oli silloin 16:lla kunnalla useampia kouluja toiminnassa. Koulujen keskimääräinen etäisyys toisistaan oli 1890-luvulla Suomessa 15,5 km, mikä merkitsi useissa tapauksissa varsin pitkiä koulumatkoja oppilaille.¹² Kymin kouluista suurin osa oli tuolloin alle 10 km:n etäisyydellä naapurikoulusta. Lukuvuoden 1896—97 vuosikertomusten mukaan oli kunnan koulujen koko oppilasmäärä 685 ja näistä vain yhdeksällä oli koulumatkaa yli 5 kilometriä.

Opettajamäärä asukasta kohti oli koko maassa tilastojen mukaan v. 1875 1:6001, kun se Kymissä oli 1:3838. Myöhempiä vertailuja on Kymin väestön osalta erittäin vaikea tehdä, koska Kotkan kaupungin väestö oli vuosisadan lopulle saakka yhteisen Kymin seurakunnan kirjoissa, eikä näin ollen ole olemassa tarkkoja tietoja Kymin kunnan puolella asuvista ja toisaalta Kotkan kaupungin asukkaista ja sen koulutilastoista. Lukuvuodelta 1899—

¹⁰ Tarjanne A. J. ym:t, Suomen kansakoulu 1866—1916, s. 247.

¹¹ Halila, mt, II, s. 65.

¹² Halila, mt, II, s. 66.

1900 ja 1900—01 ovat vertailut jo sitävastoin mahdollisia. Silloin oli Kymin kansakoulujen oppilasmäärä 724 ja 742 ja opettajien määrä kumpaisenakin lukuvuotena 21 koko seurakunnan väkiluvun ollessa v. 1900 9783 henkeä. Kymissä oli siis yhtä opettajaa kohti 466 asukasta, kun sama suhde koko maassa oli 1:1088. Tilanne Kymissä on pysynyt ensimmäisen kansakoulun perustamisesta vuosisadan loppuun saakka tässä opettaja-asukas suhteessa melkein täsmälleen samana maan yleiseen tilanteeseen verrattuna.

Vaikka tilanne Kymissä koulujen lukumäärän ja opettajien ja asukasluvun suhteen olikin poikkeuksellisen edullinen koko maahan nähden, oli se joissakin suhteissa yhtä huono kuin muuallakin. Esimerkkinä mainittakoon oppilasmäärä yhtä opettajaa kohti. Se oli lukuvuonna 1875—76 koko maassa 39, Kymissä suurimmillaan 41. Lukuvuonna 1900—01 oli koko maassa 38 oppilasta yhtä opettajaa kohti, Kymissä hieman parempi suhde eli 35.¹³ Kun 1800-luvun lopulla korkein sallittu oppilasmäärä yhtä opettajaa kohti oli 50, olisi oppilasmäärän suhde opettajaa kohti voinut olla vieläkin huonompi. Jos arvioidaan, että kansakouluikäisiä lapsia 9—13 vuotiaita on väestöstä noin 10 %, niin jokaiselle halukkaalle tarjoutui koulunkäyntimahdollisuus silloin, kun jokaisesta 500 asukasta kohti oli yksi opettaja edellyttäen, että hän opettaa maksimikokoista luokkaa. Tähän tilanteeseen päästiin koko maassa keskimäärin vasta 1910-luvun lopulla. Kymissä tämä suhde saavutettiin lukuvuoden 1896—97 alussa.

VI. KYMIN KANSAKOULUJEN TOIMINTA 1880- JA 1890-LUVUILLA

Ensimmäisten kansakoulujen työn vakiintuminen tapahtui hitaasti. Asetettuja tavoitteita ei yleensä kyetty ensimmäisinä vuosina saavuttamaan, koska alkuopetuskysymys odotti ratkaisuaan, opetussuunnitelmat olivat varsin kirjavia, oppikirjat kansakoulun

¹³ Heporauta, mt., s. 250.

käyttöön soveltumattomia ja ulkonaiset työskentelyolosuhteet monissa tapauksissa huonot. Kansakouluasetuksen säädöksiä esimerkiksi lasten kouluuntuloiästä, perustiedoista ja opetettavista aineista jouduttiin yleisesti rikkomaan.¹ Edelleen oli koulunkäynnin epäsäännöllisyys haittaamassa koulutyötä. Johtokuntien ja opettajien hyvää tarkoittavat esitykset kaikuivat monasti kuuroille korville, ja vain hyvin hitaasti alettiin kansakoulun merkitys kansan keskuudessa laajemmin tajuta. Kansakoulun työn valtakunnallisella tasolla tapahtuvaa koordinoitumista alkoi ilmetä voimakkaammin vasta 1870-luvun lopulta lähtien. Silloin alkoi toisaalta Koulutoimen Ylihallituksen ja toisaalta Jyväskylän seminaarin vaikutus näkyä kentällä. Uno Cygnaeuksen osuus oli molemmilla sektoreilla keskeisin. Seminaarista päästessään opettajat veivät sen kasvatustieteelliset aatteet ja opetusmenetelmät mukanaan kouluille.² ja näin Cygnaeuksen periaatteet pääsivät hedelmöittämään alusta alkaen kansakoulun työtä. Kansakoulujen ylitarkastajana hän joutui taas pakosta kosketuksiin käytännön koulutyön monien ongelmien kanssa. Erityisen merkittäviksi muodostuivat kansakoulun ajankohtaisten ongelmien ratkaisemisessa vuodesta 1869 lähtien säännöllisesti kolmen vuoden väliajoin pidetyt yleiset kansakoulukokoukset, joiden itseohjautettuna puheenjohtajana Cygnaeus toimi. Näissä kokouksissa käydyt keskustelut samoin kuin Cygnaeuksen vilkas kirjeenvaihtokin osoittavat, että Suomen kansakoulu haki vielä 1870-luvulla tietään monien aivan keskeisten kysymysten jäädessä vaille yksimielistä ratkaisua.³

¹ Kansakouluasetus 11. 5. 1866, esim. 138, 139 ja 140 §§.

² Kokelaille annettiin myös ohjeita oppikirjojen valitsemiseksi tulevia kouluja varten, jolloin tämäkin toimenpide edisti maan eri puolilla toimivien koulujen työn yhdenmukaistumista. Aurola, mt. s. 106.

³ Esimerkkinä tällaisista paljon keskustelua aiheuttaneista kysymyksistä mainittakoon ns. yhdistettyjen luokkien opetuksen järjestäminen ja alkuopetus kysymys. Molemmista kysymyksistä keskusteltiin jo ensimmäisessä yleisessä kansakoulukokouksessa Jyväskylässä 11—12. 6. 1869. Esinmainitun kysymyksen suhteen ei osattu antaa mitään ehdottoman varmaa metodista ohjetta, mutta vuoro-opetuskoulujen jäljiltä huonon maineen

Paikallisista eroista ja monista vaikeuksista huolimatta tukeutui Suomen kansakoulu alusta asti kaikkialla tiettyihin yhteisiin periaatteisiin, joista alkuvuosien vaikeinakaan aikoina ei yleensä tingitty. Näihin kuului: kristillisen kotikasvatuksen laskeman pohjan huomioon ottaminen, kansakoulun työn perustaminen vanhalle kristilliselle perustalle, tyttöjen kansakouluopetuksesta huolehtiminen yhtälailla kuin poikienkin, kansakoulun tuli olla yleinen, kaikkia kansanluokkia yhdistävä pohjakoulu, sen ohjelmaan tuli sisältyä aina myös voimistelua, piirustusta, musiikkia ja "kasvattavaa" käsityötä, jonka opetuksesta piti nimenomaan kansakoulunopettajan huolehtia. Erityistä huomiota kiinnitettiin pestalozzilais-fröbeliläiseen havainto-opetukseen ja opettavien asioiden ymmärtämiseen. Luja kuri, hyvä järjestys, kuuliaisuus ja täsmällisyys asetettiin tuloksellisen työn edellytyksiksi. Työrauha oli opettajan kyettävä luomaan omalla esiintymisellään, jottei rangaistuksia tarvitsisi käyttää. Tälle pohjalle rakentui kansakoulujen työ myös Kymissä.⁴

saanut mekaaninen vuoro-opetus tuomittiin hyljättäväksi ja katsottiin joissakin tapauksissa parhaaksi käyttää ns. Sveitsiläistä menetelmää, jonka mukaan kaikilla osastoilla oli sama aihe yhtäaikaan esillä ja opettaja siirtyi ryhmästä toiseen jättäen osan oppilaista aina hiljaiseen työhön. — Alkuopetuksen järjestämisestä muodostui vuosien kuluessa vaikeammin ratkaistava kysymys, koska kansakouluväen enemmistön kanta katsoi kotiopetuksen riittämättömäksi ja tätä taas Cygnaeus ei tahtonut myöntää. Lopulta Cygnaeuksen idealistinen käsitys kotiopetuksen mahdollisuuksista jäi vähemmistöön ja pienten lasten koulut tulivat kiinteästi kansakoulujen yhteyteen. Cygnaeus kärsi tässä asiassa tappion III yleisessä kansakoulukokouksessa 1875.

⁴ Karhulan sahan kansakoulun vuosikertomuksen liitteessä A) Ilmoituksia, kohdassa 8. Koulun suhde kansaan vuodelta 1884—85 kirjoittaa johtokunnan puheenjohtaja, pastori Masalin seuraavaa: "Kansakoulun harrastus kansassa tuntuu lisääntyvän ja häviävän siintä minkäkaltaiset koulun johtajat ovat. Selvästi näkyy, että lauseessa Opettaja tekee koulun on totuus ja suotava olisi että asianomaiset tämän totuuden elävästi tunsivat ja yhä edelleen opissa ja sivistyksessä ja erinomattain Jumalan elävässä palveluksessa edistyisivät." — Edellä olevan kirjoittaja Kymin kappalainen F. J. Masalin toimi samaan aikaan Kotkan kaupungin sivu-

1. Koulukalustot, opetusvälineet ja koulukirjastot

Viime vuosisadan kahdella viimeisellä vuosikymmenellä toimintansa aloittaneille Kymin kansakouluille hankittiin alun alkaen määrättyt välttämättömät kalustoesineet ja opetusvälineet. Niiden uusiminen ja täydentäminen sen sijaan kohtasi edelleen runsaasti vastustusta. Koulurakenuksista aiheutunut velka oli ensin kuolettava ennenkuin varoja muuhun liikenä. Varsin tavallista oli, että koulukirjastojen ja opetusvälineiden, karttojen ja kuvataulujen hankkimiseksi järjestettiin johtokunnan toimesta iltamia ja arpajaisia, tai että koulun opettajat itse tekivät välttämättömmimpiä esineitä kuten höyläpenkkejä, kaappeja ja jopa opettajanpöytiäkin, niinkuin opettaja Moisio teki Suur-Tavastilan koululla.⁵ Kuntakokous jakoi kouluille viinaverorahoja, jotka johtokunta oppilaiden koulumaksujen lisäksi käytti opetusvälinehankintoihin. Yksityisten lahjoitusten turvin voitiin monille kouluille hankkia joko kirjoja tai lahjoittajan toivomuksen mukaan jokin tarpeellinen esine.

Tehtaiden perustamat koulut olivat kalustonsa ja opetusvälineidensä suhteen kunnan muita kansakouluja edullisemmassa asemassa. Koulujen ylläpitäjillä oli varoja helpommin käytettävissä ja heidän myönteistä asennettaan todistaa se, että he myös käyttivät niitä koulujensa tarpeisiin. Kymin Sunilan sahan koululle hankittiin opettajan kertoman mukaan aina kaikki parhaimmat ja uusimmat opetusvälineet, mitä opettaja vain ehdotti.⁶ Karhulan sahan koululle ostettiin heti koulun aloittaessa toimintansa 32 kappaletta kahdenistuttavia pulpetteja tuoleineen, opettajan pöytä ja tuoli, luokkataulu, helmitaulu ja kartankannatin sekä 4 karttaa, piirustusmalleja, monipuolinen poikien käsityökalusto sekä kirjastoon 141 luku- ja oppikirjaa koulun perustajien toi-

toimisena kansakouluntarkastajana vv. 1882—86 ja seurasi erittäin aktiivisesti maamme kansakoulujen yleistäkin kehitystä.

⁵ Kontio, mt. s. 22.

⁶ Kontula, mt. s. 24.

mesta.⁷ Erityisen hyvää huolta piti kapteeni Ruth perustamistaan kouluista. Lukuvuoden 1896—97 kuluessa, jolloin hänen perustamansa Puuhiomon kansakoulu Kymin Korkeakoskella aloitti toimintansa, maksoi hän koulukassan ”vaillingin” 27 569,15 mk kokonaan yksityisistä varoistaan. Summa koostui koulurakennuksista, kalustosta ja opetusvälineistä.⁸

2. Oppilasarvostelu ja kurinpito

Ensimmäisinä toimintavuosina oli arvosteluskaala tavattoman laaja. Se perustui tuolloin Jyväskylän ja Tammisaaren seminaareissa käytettyyn asteikkoon, joka käsitti numerot 1—12. Vähitellen alkoi asteikko 1—10 tulla yleisemmäksi.⁹ Keskiarvot vaihtelivat vielä 1880-luvulla Kymin kouluissa jopa 9,2:sta, 2,1:een. Alimpia arvosanoja käytettiin runsaammin kuin nykyisin. Arvostelu pysyi vuoteen 1890 saakka ankarana, sillä useissa tapauksissa koulun kaikkien oppilaiden arvosanojen keskiarvojen keskiarvo pysytteli vuodesta toiseen 5 ja 6 välillä, kohoten siitä hitaasti vuosisadan lopulla suunnilleen nykyiselle tasolle. Tähän vaikutti luonnollisesti myös arvosteluskaalan supistuminen, ensin jäävät pois arvosanat 1 ja 2 ja vähitellen käy kolmenkin harvinaiseksi.¹⁰ Luokalle jäämisiä tapahtui myös usein. Niinpä jotkut oppilaat suorittivat neljän vuoden kurssiaan 6—7 vuotta. Esimerkiksi keväällä vuonna 1890 jäi Suur-Tavastilan kansakoulun ensimmäisen osaston 7:stä oppilaasta kolme luokalle. Todennäköisempänä syynä alkuvuosien runsaaseen luokallejääntiin ja heikkoihin arvosanoihin lienee ollut alkuopetuksen puutteellisuus ja se, ettei kouluun pyrkijöitä määräyksistä huolimatta ensi vuosina mielen-

⁷ Karhulan kansakoulun vuosikertomus lkv:lta 1883—84.

⁸ Puuhiomon kansakoulun vuosikertomus lkv:lta 1896—97.

⁹ Halila, mt. II, s. 310. Ks. myös Salmela kansakoulun oppilasarvostelu.

¹⁰ Arvosteluasteikko oli 10-jakoinen ainakin vielä v. 1894, jolloin arvosanat olivat: 10—9 hyvä, 8—7 tyydyttävä, 6—5 välttävä ja 4—1 heikko. Halila, mt. osa II, s. 89.

lään käännytetty takaisin. Pientenlasten koulujen vaikutuksen lisääntyminen vähentää selvästi ensi vuosien epäonnistumisia. Käytöksen alennuksetkaan eivät olleet tuntemattomia ja niitä alettiin antaa päästökirjoihinkin. Muutaman kerran vilahtaa arvostelukirjoissa merkintä ”käytös 4”, mikä osoittaa silloinkin olleen vaikeuksia sekä oppilaiden kasvatuksessa että arvostelussa.

Oppilaiden eritasoisuus ja suuret ikäerot kuvastuvat selvästi alkuvuosien arvosteluista. Erityisen probleeman muodostivat varsinkin Kymin monissa tehdasalueiden kouluissa kurinpito ja oppilaiden rankaiseminen. Opettaja ei aina hallinnut luokkaansa silmäyksellään kuten Cygnaeus optimistisesti edellytti, vaan hän joutui monasti turvautumaan johtokunnankin apuun, kun vaikeuksia aiheuttanut oppilas ei ojentanut arestirangaistuksen tai muun koulun tavallisen kurinpitokeinon avulla. Tehdasseutujen liikkuva irtain väki ei kiinnittänyt lastensa edesottamuksiin kovin suurta huomiota ja tämä kasvatuksen ja ohjauksen laiminlyönti koettiin sitten vaikeuksina koulutyössä. Luokkien suuri maksimikoko 60 oppilasta, joka sittemmin v. 1886 laski 50:een, aiheutti opettajalle lisävaikeuksia varsinkin työrauhan ylläpitämisessä. Luokat olivat usein aivan täysiä ja lisäopettajan saanti kohtasi yleensä ankaraa vastustusta, koska se tiesi huomattavia lisä kustannuksia. Muun muassa tyttöjen kouluunottamista vastustettiin juuri tästä syystä. Elävän kuvauksen ajan leikeistä ja rangaistusmenettelystä antaa seuraava ote Suur-Tavastilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjasta: ”Koska täkäläisen koulun oppilas Simeon Sahari on tiellä kouluun tullessaan kiekkoa heittämällä loukannut kovanlaisesti Miina Saharin silmää, . . . niin keskusteltiin minkälainen rangaistus olisi sopivin Simeon Saharin kuritukseksi ja johtokunta tuli siihen päätökseen, että annetaan vit-saa, jonka asianomaisen koulun opettaja panee täytäntöön kahdenkesken eikä luokan edessä”.¹¹ Jos opettaja vei jonkin kurinpitokysymyksen johtokuntaan, näyttää johtokunta useimmiten päätyneen ruumiilliseen rangaistukseen, jonka vanhemmat opetta-

¹¹ Suur—Tavastilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 4. 4. 1887.

jan tai johtokunnan läsnäollessa tai sitten opettaja tavallisesti kahden kesken oppilaan kanssa toimeenpani.¹² Vanhempien taholta näitä rangaistuksia usein paheksuttiin ja otettiin oppilas sen vuoksi pois koulusta. Johtokunnissa asian tavallisesti ratkaisi puheenjohtajana toiminut seurakunnan kirkkoherra tai kappalainen arvovallallaan edellämainitulla tavalla. Tehtaan koulujen johtokunnissa tavallisesti tehdaslaitoksen johdon edustajana ollut jäsen kannatti ruumiillista rangaistusta. Joskus saattoi opettaja käyttää omin päin ruumiillista kuritusta ja joutua sen vuoksi riitoihin oppilaiden vanhempien kanssa.¹³ Ne johtivat parissa tapauksessa Kymissä lopulta opettajan eroamiseen virastaan kesken lukuvuoden.¹⁴

3. Stipendit ja lahjoitukset

Kansakoulun käynti oli vielä viime vuosisadalla vain rajoitetun lapsijoukon etuoikeus. Vaikka kansakouluja syntyi useampia-kin samaan pitäjään, jäi niiden ulkopuolelle edelleen suuri osa lapsista. Eräs tärkeimmistä koulunkäynnin esteistä oli varattomuus. Tätä poistaakseen ja turvatakseen erityisesti lahjakkaimpien lasten koulunkäynnin monet koulujen suosijat ja tukijat tekivät huomattavia lahjoituksia koululle. Näillä lahjoitusvaroilla ostettiin usein varattomille oppilaille kirjoja tai sitten niistä jaettiin stipendejä tunnustuksena menestymisestä ja uutteruudesta koulutyössä. Sinänsä vähäisellä rahasummalla oli usein merkittävä vaikutus nimenomaan oppilaan jatko-opintoharrastuksiin. Kymin

¹² Helilän koulussa annettiin ruumiillista kuritusta rikoksista ja alkuvuosina 2 oppilasta rangaistukseksi erotettiin. Pelkonen, Helilän kansakoulun historia 1875—95.

¹³ Suur—Tavastilan kansakoulua vuosina 1888—1893 käyneet entinen työnjohtaja Akseli Kelkka synt. 12. 9. 1879 ja maanviljelijä Suune Skyttä (entinen Kyttälä) s. 22. 2. 1880 kertoivat opettajan helposti suuttuneen ja lyöneen sormille, kun pojat yltyivät vallattomuuksiin.

¹⁴ Kontio, mt. s. 22.

kuntakin perusti Aleksanteri II 25-vuotisen hallitsijakauden juhlapäivän kunniaksi 2. 3. 1880 "Aleksander II:sen apurahasto"-nimisen rahaston köyhiä kansakoulun oppilaita varten kunnassa.¹⁵ Rahasto sijoitettiin Helilän koululle ja aluksi kun rahasto oli pääomaltaan vielä pieni, annettiin se kerran kokonaisuudessaan ja kerran osaksi "hyvän käytöksen omaavalle varattomalle kansakoulun läpikäyneelle oppilaalle" lainaksi jatko-opintoja varten. V. 1889 sai opettajakokelas Vilho Reiman lainaksi 400 mk "tukevia takauksia vastaan". Myöhemmin rahastosta jaettiin korkovarot stipendeinä lahjakkaimmille koulunsa päättäneille oppilaille, jotka oli hyväksytyt johonkin korkeampaan oppilaitokseen jatkamaan opintojaan. Rahaston säännöt määriteltiin kuntakokouksessa, jossa rahaston pohjarahaksi päätettiin 5000 mk.¹⁶ Seuraavan kerran antoi kunta oma-aloitteisesti kansakouluille ylimääräistä avustusta vasta v. 1898, jolloin kokouksessa lausuttiin muistosanat edesmenneestä Sakari Topeliuksesta ja päätettiin samalla kunnioittaa hänen muistoaan jakamalla vuosittain kunnan varoista 5 mk, jolla piti ostaa eteville oppilaille annettavaksi etupäässä Topeliuksen teoksia.¹⁷

Kunnan avustuksia merkittävämpiä olivat yksityisten henkilöiden Kymin kansakouluille tekemät lahjoitukset. Aikaisemmin jo useasti mainittu kapteeni Ruth lahjoitti alusta alkaen perustamilleen kansakouluille joulujuhlaan kuusen ja koristeet sekä lahjarahaa, jolla oppilaille ostettiin jokin pieni lahja. Vuonna 1884 oli tämän joulurahan suuruus Karhulan koulun osalta 15 mk. Lukuvuonna 1896—97 hän lahjoitti sekä Karhulan että Puuhion koululle stipendeinä jaettavaksi kummallekin koululle 50 mk ja lisäksi molemmille 25 mk, jolla piti ostaa kirjoja jaettavaksi opinnoissaan hyvin menestyneille oppilaille. Samalla tavoin menettelivät muutkin Kymin tehtaiden kansakoulujen perustajat. Hackman & Co:n ylläpitämässä Sunilan kansakoulussa jaet-

¹⁵ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 23. 2. 1880.

¹⁶ Sama 19. 9. 1880.

¹⁷ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 21. 3. 1898.

tiin kevättutkinnossa parhaille jokin kirja ja koulun stipendi. Joulujuhliissa jaettiin makeisia ja jokin lasten lehti kuten esimerkiksi "Lasten Joulu", jotka tehtaan johdon edustaja joskus kävi henkilökohtaisesti jakamassa. Rakennukset ja koulutontit muodostivat luonnollisesti rahallisesti suurimmat lahjoitukset, mutta lähes säännöllisesti toistuvat edellä kuvatunlaiset pienetkin avustukset olivat tervetulleita koululle, jolla ei viime vuosisadalla ollut rahaa liiemmästi käytettävissään edes välttämättömiin menoihin.

Valtioneuvos Furuhjelmin testamenttivaroja saatiin useana vuotena Kyminkin kouluille. Vuonna 1896—97 saivat tavanomaisen 20 mk:n suuruisen stipendirahan edellä mainituista varoista seuraavat Kymin koulut: Helilä, Huruksela, Karhula ja Sunila. Aikaisempina vuosina olivat muutkin kunnan koulut päässeet näistä varoista osallisiksi.

Suurin kaikkien Kymin koulujen osalle tullut yksityinen lahjoitus on Kymin kihlakunnan entisen tuomarin, hovioikeudenneuvos Magnus Alopaeuksen testamenttinsa kautta tekemä. Hän testamenttasi suurimman osan omaisuuttaan Kymin Kihlakunnassa ja Juvan pitjässä silloin toimiville kansakouluille. Alopaeus kuoli v. 1899, joten hänen tekonsa vaikutukset tuntuivat vasta tämän tutkimuksen rajavuoden jälkeisenä aikana. Mainittakoon kuitenkin tässä yhteydessä, että Kymin koulut saivat, tosin vasta pitkien testamenttia koskeneiden riitojen jälkeen, näistä varoista yhteensä 204 219 mk.¹⁸

4. Jatko-opetus

Vuoden 1866 kansakouluasetuksen mukaan opettajan piti yhtenä tai mieluummin kahtena iltana viikossa tavallisesti viikon lopulla järjestää opetusta sitä haluaville kansakoulun läpikäyneille

¹⁸ Tavastilan kansakoulun arkisto. Ote kihlakunnanoikeuden pöytäkirjasta Vehkalahden ja Sippolan pitäjien kärjäkunnan syyskäräjistä 28. 9. 1899, § 297. Luoma, S., Kymin kunnan Helilän kansakoulu 1875—1950, s. 31.

henkilöille ja muillekin.¹⁹ Lauantai-iltaisin ja sunnuntaisin pidettiin monilla Kymin kouluilla asetuksen tarkoittamia tilaisuuksia opettajan johdolla. Vuonna 1884 syksyllä pidettiin esimerkiksi Karhulan koululla iltakoulua yhteensä 10 viikkoa, 2 t lauantaicin ja 2 t sunnuntaicin kaikkiaan 45 t, kymmenelle nuorukaiselle. Aineina olivat raamatunluku, laskento, kirjoitus ja laulu. Hurukselan koululla piti sen ensimmäinen opettaja koulun ensimmäisenä toimintavuotena 1890—91 iltakoulua koko lukuvuoden ajan peräti 40 halukkaalle. Joskus mainitaan koulujen vuosikertomuksissa iltakoulun pitämisen olevan mahdotonta, koskei kukaan viitsi sinnetulla. Usein opettaja kuitenkin piti pääasiassa raamatunlukua sisältäneitä tunteja velvollisuudentuntoisesti jopa yhdelle ja kahdellekkin oppilaalle.

Kansakoulun jatko-opetuksen järjestäminen säännölliseksi kävi mahdolliseksi vasta oppivelvollisuuden tultua voimaan v. 1923. Vakavia pyrkimyksiä sen vakiinnuttamiseksi tehtiin kuitenkin paljon ennemmin. Kymissä pidettiin varsinaiset opetusohjelmaltaan ja tuntimäärältään täsmällisesti ennalta määrätyt jatkokurssit ensi kertaa lukuvuonna 1894—95. Kurssit perustuivat siihen säätyjen 1890-luvun alussa tekemään päätökseen, jolla ensi kertaa myönnettiin varoja 45 000 mk jatkokurssien toimeenpanemiseksi kokeiluluontoisesti kussakin läänissä 5—6 koululla. Kymissä asia tuli aktueelliksi piiritarkastaja Raition tiedusteltua kurssien pitomahdollisuuksia myös Kymistä Helilän kansakoulun johtokunnalta. Johtokunta vei asian heti kuntakokoukseen puoltaen lämpimästi kurssien järjestämistä 150 t kestävinä, jolloin oppiaineina olisivat: kristinoppi, äidinkieli, isänmaan historia, luvunlasku ja mitausoppi, luonnonoppi, terveysoppi, piirustus, käsityöt ja laulu. Kuntakokous otti asiaan myönteisen kannan ja myönsi yllättäen vielä 100 markan avustuksenkin kurssien toimeenpanemiseksi.²⁰ Opetusohjelman monipuolisuus ja runsaus osoittaa jälleen kerran, kuinka optimistisesti kaikessa uudessa kansakoulun kehittämi-

¹⁹ Kansakouluasetus 11. 5. 1866, § 125.

²⁰ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 6. 3. 1893.

seen tähtäävässä toiminnassa lähdettiin liikkeelle. Kymin ensimmäiselle jatkokurssille osallistui kaikkiaan 17 oppilasta, jotka kurssin päätteeksi saivat todistuksen edistymisestään.²¹ Opettajia oli kurssilla kaikkiaan 6. Samoihin aikoihin heräsi Kymissä vireä kansanopistoharrastus, joka osaltaan tuki kansakoulujen jatko-opetuksen yleistymistä seudulla. Useimmilla kouluilla järjestettiin seuraavina vuosina edellisen kaltaisia vapaaehtoisuuteen perustuvia jatkokursseja. Luonteenomaista niille oli se, että syksyllä kurssin aloitti kohtalaisen runsas joukko koulunsa päättäneitä, mutta lukuvuoden kuluessa heistä monet luopuivat, ja niin kurssin päättyessä jäljellä olivat vain kaikkein innokkaimmat.

OPETTAJAT JA OPPILAAT

Kymin Helilän kansakoulun ensimmäiseksi opettajaksi valittiin Jyväskylän seminaarista keväällä 1875 valmistunut Johan Nylenius (myöh. Salovaara), joka oli Lapinjärvellä 13. 1. 1849 syntynyt talollisen poika.¹ Hän saavutti heti paikkakunnalle tultuaan siinä määrin kuntalaisten luottamuksen, että hänet valittiin syksyllä kuntakokouksen puheenjohtajaksi, missä toimessa hän kaikin keinoin pyrki edistämään kunnan kouluoloja. Myöhemmin hän muutti opettajaksi Kotkaan, toimien siellä opettajantoimensa ohella kirjakauppiaana, henkivakuutusasiamiehenä ja sanomalehdentoimittajana. Hän oli opettanut jo aikaisemminkin kauppaneuvos Ahlqvistin Kotkaan perustamassa koulussa veistoa. Täydellisen kaksikielisyytensä ansiosta hän kykeni opettamaan sekä kaupungin ruotsalaisessa että suomalaisessa kansakoulussa. Kotkassa toimiesaan hän kuului myös monet vuodet kaupunginvaltuustoon ja myöhemmin kirkkovaltuustoon. Nyleniuksen muutto Kotkaan ta-

²¹ Tamminen, mt. s. 42.

¹ Berner, Suomen kansakoulut ja niiden opettajat lukuvuonna 1876—88, Tietoja ajottua kansakoulukalenteria varten Kymin ylhäisemmästä kansakoulusta.

pahtui vuonna 1881, siis ennen Kymin kansakoulujen laajemman kehityksen alkamista. Hän oli koko Kymissä oloaikansa pitäjän ainut opettaja.

1. Opettajien palkkaus

Kymin kansakoulujen opettajanvirkoihin oli alusta saakka runsaasti hakijoita, usein kymmeniä. Vaikka paikkakuntaa monesti moitittiin kalliiksi, olivat muut edut kuitenkin painavimmat. Koulujen suhteellisen suuri lukumäärä 1880-luvun jälkipuoliskolta lähtien, seudun dynaaminen, voimakkaasti eteenpäin suuntautuva luonne lukuisine teollisuuslaitoksineen ja satamineen sekä hyvät yhteydet maan tärkeimpiin kulttuurikeskuksiin lienevät houkutteleet monia poikkeuksellisen aloitekykyisiä opettajia seudulle. Kaikkein voimakkain kannustin oli kuitenkin varmasti monen kohdalla normaalia parempi palkka, jota varsinkin tehtaiden ylläpitämissä kouluissa opettajille maksettiin. Opettajien palkasta maksoi valtio aluksi miesopettajalle 600 mk/v ja naisopettajalle 400 mk/v ja tämän lisäksi antoi koulun ylläpitäjä vähintään 200 mk rahaa, asunnon, lämmön (polttopuut), valon (öljyn) ja tavallisesti vielä pienehkön viljelysmaan ja laitumen lehmää varten. Opettaja sai yleensä myös puolet oppilaiden sisäänkirjoitus- ja koulumaksuista, jotka maksettiin kunkin lukukauden alussa. Ne olivat suuruudeltaan Kymissä 0—2 markkaan oppilaalta lukukaudessa. Kunnan ja piirien kouluissa oli oman alueen oppilaiden koulumaksu vuosisadan lopulla tavallisesti 1 mk ja vieraspiiriläisiltä 2 mk lukukaudessa. Tehtaiden kouluissa maksut olivat alhaisemmat omilta so. tehtaan palveluksessa olevien lapsilta, mutta ulkopuolisilta yleensä sama 2 mk kuin kunnan kouluissakin ulkopuolisilta. Jumalniemen sahan kansakoulun johtokunta päätti ensimmäisessä kokouksessaan, ettei sisäänkirjoitusmaksuja oteta ollenkaan, koska oppilaat ovat yleensä vähävaraisten työmiesten lapsia.² Sunilan sahan koulussa oli käytössä sisaralennus, jonka mukaan ensimmäinen

² Jumalniemen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 10. 9. 1898.

lapsi maksoi 1 mk, mutta seuraavat vain 50 penniä lukukaudessa.³ Vähävaraisten lapset vapautettiin varsinkin tehtaankouluissa usein kokonaan koulumaksujen suorittamisesta. Näin tehtaankoulujen opettajien palkkaan eivät juuri oppilaiden koulumaksut vaikuttaneet. Vuoden 1886 alusta korotettiin miesopettajan valtionapu 800 mk:aan ja naisopettajan 600 mk:aan vuodessa, johon tuli lisäksi 160 mk:n kymmenvuotiskorotus (naisopettajalle 120 mk) sekä 80 ja 60 mk:n korotukset 15, 20 ja 25 vuoden palvelun jälkeen.⁴ Kymissä maksettiin yleensä tehtaiden kouluissa opettajille ilmaisten luontoisetujen lisäksi sama rahapalkka kuin minkä valtiokin maksoi. Miesopettajan rahapalkka oli tällöin 1600 mk vuodessa. Tästä oli seurauksena, että virkoihin saatiin runsaasti päteviä hakijoita.⁵

Pelkällä aatteellisuudella ei kansakoulun alkuaikoinakaan eletty, vaikkakin monet kymmenet opettajat saivat varsinkin köyhimmässä pitäjissä tulla toimeen usein miten taisivat. Kymissäkin mainitaan eräällä koululla 1880-luvun lopulla opettajan saaneen usein lähteä kylälle kiertämään ”hankkiakseen polttopuita hatarain huoneidensa lämmikkeeksi”. Kun verrataan Halilan esittämää summaa tuon ajan perheellisen opettajan vuotuisista menoista, jotka olivat keskimäärin 1476,5 mk, palkkaukseen, huomataan selvästi kuinka opettajain palkat tuohon aikaan liikkuivat toimeentulominimin alarajoilla.⁶ Lukuvuotta 1895—96 koskevassa taulukossa esitetään maaseudun kansakoulunopettajien kaikkien tulojen suuruus markkoina ja se vaihtelee miesopettajien (koulunjohtajien) osalta 1000:sta markasta 2130 markkaan.⁷ Vuonna 1897 myönsi Kymin Sunilan kansakoulun ylläpitäjä kauppahuone Heckman & Co koulun miesopettajalle opettaja Joonan Heleniukselle ”persoonallista” palkanlisää 600 mk vuodessa, jolloin hänen palk-

³ Sunilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 1894.

⁴ Koulutoimen Ylihallituksen kiertokirje n:o 91/30. 3. 1886, kansakouluasetuksen 139 §:n muutos.

⁵ Vrt. Tiitinen, mt. s. 19.

⁶ Halila, mt. II, s. 350.

⁷ Halila, mt. II, s. 358.

kansa kohosi pelkästään rahapalkan osalta tasan 2000 markkaan vuodessa, mikä oli koko maankin huomioonottaen aivan huippuluokkaa.⁸ Opettajien rahapalkka oli lukuvuonna 1896—97 Kymin kouluilla varsin erilainen. Hallan koulun 2 opettajaa saivat yhteensä 3600 mk vuodessa ja Karhulan koulun 2 opettajaa 3948 mk kun samanaikaisesti kunnan kouluissa saivat Helilän 3 opettajaa yhteensä 3610 mk ja Hurukselan ainut opettaja 1120 mk, Kuutsalon opettajan jäädessä vieläkin vähemmälle eli 1000 markkaan. Vähitellen alkoi kunta kuitenkin seurata tehtaankoulujen käytäntöä ja maksaa lisäpalkkaa lähes samaan määrään saakka kuin tehtaisten kouluissakin. Lopullisesti Kymin koulujen opettajien palkat yhtenäistyivät vasta kaikkien koulujen tultua kunnan hallintaan.

2. Opettajien toiminta koulun ulkopuolella

Monet Kymin vanhimmista kansakoulunopettajista kuuluivat koko maankin opettajiston huomioon ottaen eturivin kulttuuripersoonallisuuksiin, jotka tekivät useita merkittäviä aloitteita yhteiskunnallisen elämän monilla toimintasektoreilla. He toimivat ajan tavan mukaan liikkeellepanijoina mitä moninaisimmissa yrityksissä, sillä opettaja oli vielä viime vuosisadalla monin paikoin lähes ainut opillista sivistystä saanut henkilö, joka nautti väestön luottamusta, ja joka oli aina valmis tulemaan mukaan pyydettyssä. Kuntakokousten puheenjohtajina ja varapuheenjohtajina, osuustoimintaliikkeen uranuurtajina ja säästöpankkitoiminnan innokkaina kannattajina oli opettajiston panos alkuvuosina ratkaisevan tärkeä. Erityisesti Kymissä olivat opettajat esikuvallisia osuustoimintamiehiä ja useiden yritysten alkuunpanijoita.⁹ Vähäinen ei ole Kymissäkään niiden nuoriso-, raittius- ja urheiluseurojen lukumäärä, joita opettajat olivat alkuunpanemassa. Seurakunta käytti opettajia apunaan hartauskokouksien pitäjinä ja si-

⁸ Sunilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1894 ja 1897.

⁹ Halila, mt. 11, s. 138.

vutoimisina tai tilapäisinä kanttoreina. Opettajat olivat myös tarmokkaita kirjastojen perustajia ja hoitajia sekä kansanopistoatteen ajajia. Kymin opettajisto koetti saada vuosisadan viimeisellä kymmenellä kansanopistoa pitäjään ja sille varattiin jo kahdesta eri paikasta tonttikin. Opisto aloitti Kymissä työnsä Tavastilan kansanopistonimisenä, mutta sai sitten lopulliseksi sijoituspaikakseen Sippolan, jonne opisto Etelä-Kymenlaakson kansanopistona juurtui.

Kymin ensimmäisten opettajien joukosta on mainittava ennen muita Karhulan koulun opettaja Otto Vilhelm Snellman (myöh. Sirkka), joka perusti v. 1893 paikkakunnan ensimmäisen urheiluseuran Karhulan Katajaiset ja yhdessä Sunilan koulun opettaja Joon Heleniuksen (myöh. Kontula) kanssa toimi v. 1890 perustetun raittiusyhdistys Kymin innokkaana johtajana. Suurelta osalta heidän ansiokseen on luettava lisäksi vireästi toimivan 14 raittiusseuran syntyminen vuosisadan lopulla Kymin eri kyliin.¹⁰ Opettaja Sirkka oli myös tunnettu nuoriseseura- ja kansanopistomiehenä. Hän toimi Kymistä pois siirryttyään vuodesta 1906 lähtien kansanopistojen johtajana ensin Tuusulassa ja sitten Itä-Hämeen ja Keski-Suomen kansanopistoissa eläkkeelle siirtymiseensä saakka.¹¹ Opettaja Sirkan aktiivisuutta kuvastaa sekin, että hänen mainitaan olleen opiskeluaikanaan Vihtori Peltosen ohella Jyväskylän seminaarin ensimmäisen oppilaskonventin johtavia miehiä.¹²

Kymin vanhempien opettajien keskuudessa oli myös muutamia vireitä kynänkäyttäjiä. Tunnetuin lienee syntyperäinen kymiläinen, Hurukselan kansakoulun ensimmäinen opettaja Vilho Reiman (myöh. Reima), jonka kasvatuskirjasia julkaistiin yhteensä 24 kappaletta ja niistä otettiin pitkälti toistasataa painosta.¹³ Hän oli myös Kansallismielisen Nuorisoliiton johtomiehiä ja kerran

¹⁰ Tiitinen, mt. ss. 92—93.

¹¹ Tiitinen, mt. s. 85.

¹² Halila, Jyväskylän seminaarin historia, s. 162.

¹³ Halila, Suomen vanhin kansakoulunopettajisto, s. 162.

eduskunnan jäsenenä.¹⁴ Huomattava on vielä hänen tekemänsä aloite äitienpäivän vietosta. Jumalniemen kansakoulun ensimmäinen opettaja Matti Keränen otti myös tarmokkaasti osaa aikansa sivistysharrastuksiin oman paikkakunnankin ulkopuolella. Hän toimi paitsi sanomalehtimiehenä, lukuisissa kunnallisissa ja valtakunnallisissakin luottamustoimissa osallistuen muun muassa kansakoulujen rakennuspiirustuksia käsitelleen komitean työhön.¹⁵ Lähes Reiman verroille kohoaa kirjallisilta ansioiltaan Puuhiomon koulun opettaja Emanuel Tamminen, joka osallistui Valistuksen lukukirjan toimitustyöhön ja suomensi lukuisia teoksia, niistä huomattavimmat Bergbomin Suomalaista teatteria varten tehdyt Schillerin kolmen näytelmän suomennokset.¹⁶

Poliittiseen järjestötyöhön osallistuneista kymiläisistä opettajista mainittakoon vielä Y. K. Laine, joka toimi vuosisadan vaihteen molemmin puolin Suomen työväenpuolueen sihteerinä ja rahastonhoitajana sekä lopulta senaattorina.¹⁷

Useimpien Kymin entisten opettajien nimet ovat jääneet mainitsematta. Se ei kuitenkaan merkitse, etteivätkö hekin olisi suorittaneet omaa osuuttaan koulun ulkopuolisissa riennoissa. Tuo työ tapahtui kuitenkin niin Kymissä kuin useimmilla muillakin paikkakunnilla julkisuudelta syrjässä tapahtuvana hiljaisena uurasuksena oman koulupiirin asukkaiden hyväksi, mutta sen merkitys kansan sivistystason ja -harrastusten kohottajana on ollut arvaamattoman suuri.

3. Oppilaiden ikä ja vanhempien sääty

Oppilaiden ikä vaihteli alkuvuosina suuresti samalla luokallaakin, koska koulunkäynnin aloittaminen tapahtui sangen eri ikä-

¹⁴ Sama, ss. 141—143.

¹⁵ Sama, s. 142. Tiitinen, mt. s. 95.

¹⁶ Tiitinen, mt. s. 95., Halila, Suomen vanhin kansakoulunopettajisto, ss. 163—164.

¹⁷ Halila, Suomen vanhin kansakoulunopettajisto, s. 141.

senä. Ensimmäisinä vuosina heidän ikänsä pysytteli 8—16 vuoden välillä keskimääräisen iän ollessa 11,5 vuotta. Suurimmat poikkeamat tästä olivat v. 1890 Karhulan ja Hallan, siis tehtaankoulujen kohdalla, joista ensinmainitussa ilmoitetaan keski-ikäen olleen vain 9 vuotta.¹⁸ Samana vuonna se oli korkein Hurukselan koulussa eli 12 vuotta. Koulutoimen Ylihallituksen kiertokirjeen vaikutuksesta aivan ensimmäisille toimintavuosille tunnusomaiset suuret ikäerot ensimmäisenkin osaston oppilaiden kohdalla pienevät 1880-luvun alussa, sillä kiertokirjeessä tähdennettiin johtokuntien velvollisuutta valvoa sitä, että kouluun otetut olivat kansakouluasetuksen edellyttämän 10 vuoden ikäisiä.¹⁹ Jo vuonna 1886 tätä ikärajaa kuitenkin alennettiin kansakouluasetuksen 139 §:n muutoksella niin, että kouluun otettavan oppilaan tuli nyt olla kahdeksannen ikävuotensa täyttänyt.²⁰ Aikaisemmin voimassa ollutta korkeampaa ikärajaa lienee yleisesti rikottu, sillä Kymin kahden vanhimman kansakoulun oppilaiden iät vaihtelivat esimerkiksi lukuvuosina 1883—84 ja 1884—85 Helilän koulussa 9—14 ja 8,5—15 vuoteen ja Karhulan koulussa vastaavana aikana 8—14 ja 8—17 vuoteen. Todennäköisesti ratkaistaessa ketä kouluun otettiin, kiinnitettiin paljon enemmän huomiota pyrkijöiden esitietoihin ja ennenkaikkea lukutaitoon kuin ikään. Alkuopetuksen tehostuminen pientenlasten koulujen säännöllisen pitämisen myötä vaikutti ainakin Kymissä kansakoulujen oppilaiden ikäerojen pienenemiseen paljon tehokkaammin kuin asiaa koskevat säädökset.

Vanhempien säädyksi oli kunnan ylläpitämissä kouluissa, jotka sijaitsivat pääasiallisesti puhtaissa maalais- tai kalastajakylissä merkitty useimmin ”talollinen”. Runsaasti tapaa myös seuraavia merkintöjä: itsellinen, torppari, renki, läksiäin ja työmies sekä toisaalla kalastaja, luotsi ja merimies. Tehtaankoulujen vastaavat merkinnot ovat huomattavasti yksipuolisempia, sahatyömies, työmies ja

¹⁸ Karhulan kansakoulun vuosikertomus lkv:lta 1890—91.

¹⁹ Koulutoimen Ylihallituksen kiertokirje n:o 67/3. 3. 1881.

²⁰ Sama 91/30. 3. 1886.

renki ovat miltei ainoat. Vuosisadan lopulla tosin ammattien monipuolistuminen teollisuuslaitosten lisääntymisen johdosta, rautatien aiheuttama liikenteen vilkastuminen ja yleensäkin yhteiskunnan ammattirakenteen nopea erilaistuminen heijastuvat erittäin selvästi Kymin kansakoulujen oppilasmatrikkeleissa. Uusia ammatteja ovat sahanasettaja, raamimies, rautasorvari, tiilenpolttaja, lasinpuhaltaja, koneenkäyttäjä ja asemamies.

Liitteenä olevasta yhteenvedosta (liite n:o 6) käy erittäin selvästi ilmi, että tehtaankoulujen oppilaina oli pääasiallisesti vain juuri tehtaiden työväestön lapsia. Lukuunottamatta Helilän koulua, joka sijaitsi teollisuuslaitosten välittömässä läheisyydessä, ei kunnan muissa kouluissa käynyt tehdastyöväestön lapsia muuta kuin aivan aniharvoissa poikkeustapauksissa. Lukuvuonna 1890-91 oli Kymin kansakoulujen koko oppilasmäärästä eli 356 oppilaasta tehdastyöväen, ammattilaisten ja laitosten palveluksessa olevien lapsia 152 eli 42,6 %. Viittä vuotta myöhemmin oli näiden oppilaiden prosentuaalinen osuus koko oppilasmäärästä kohonnut jo 57,5 %:iin. Seudun teollisuuden voimakasta ja nopeata kasvua todistaa selvästi se, että samaan aikaan, kun kansakoulua käyvien talollista lasten määrä kohosi 138:sta 200:aan, kohosi tehdastyöväestön ja laitosten palveluksessa olevien lasten määrä 152:sta 394:ään. (Vrt. liite n:o 4).

4. Koulunkäynnin säännöllisyys

Kansakoulujen varhaisimpina toimintavuosina oli koulunkäynti varsin epäsäännöllistä. Tavallista oli, että vielä 1870- ja 1880-luvuilla vain noin 10 % koulunkäyntinsä aloittaneista sai aikanaan päästötodistuksen. Näin oli asian laita Kymissäkin. Joltisenkin luku- ja kirjoitustaidon oppimisen katsottiin riittävän ja niin erottiin vuoden parin koulunkäynnin jälkeen. Tavallisimpia merkintöjä oppilasmatrikkeleissa ovat: ”erosi vanhempain tahdosta” tai ”erosi syytä ilmoittamatta”. Usein oli eroamisen syy luonnollinen seuraus elämän ankaruudesta ja yleisestä köyhyydestä. Niin-

pä sellaiset merkinnät kuin ”vanhemmat laittoivat paimeneen” tai ”vanhemmat laittoivat Työhön” ovat tavan takaa toistuvia. Hyvin hitaasti aletaan väestön keskuudessa tajuta kansakoulun läpikäymisen tarpeellisuus ja niin alkavat eroamiset 1890-luvulla vähetä. Ratkaisevaa parannusta asiaan ei kuitenkaan saada vielä viime vuosisadan puolella. Koulupakosta huolimatta olivat tehtaiden koulut tässä suhteessa usein samanlaisia. Työväestönkin piirissä pantiin 12—14 vuoden ikäiset lapset mielellään jo työhön silloin, kun sellaista oli mahdollista saada. Toisaalta tehtaiden koulujen oppilaiden eroamiseen vaikutti osaltaan varsinkin sahojen kouluissa talouselämän suhdannevaihtelut, joille puunjalostusteollisuus oli herkkä. Kun tehtaiden työntekijöitä vähennettiin, heijastui se myös tehtaan ylläpitämän koulun oppilasmäärän laskuna sillä työttömäksi joutuneet muuttivat usein perheineen toiselle paikkakunnalle.

Lukuvuonna 1890—91 erosi Kymin kansakouluista yhteensä 29 oppilasta kesken lukuvuoden. Tämä on enää vain 8,2 % koko silloisesta oppilasmäärästä. Viisi vuotta myöhemmin kesken eronneita oli lähes sama määrä eli 28 oppilasta, mutta oppilasmäärän ja koulujen lisääntymisen johdosta eronneiden prosentuaalinen osuus kaikista oli enää 4,1 %. Vuosisadan lopulle tultaessa Kymin kansakoululaisten koulunkäynti oli tullut merkittävästi säännöllisemmäksi kuin mitä se oli ollut kahtena edellisellä vuosikymmenellä. Tosin kaikki eroamiset eivät näy koulujen vuosikertomuksista eivätkä näin myöskään edellämaituista luvuista, sillä lukuvuosien päättyessä muilta kuin viimeiseltä osastolta eronneet puuttunevat niistä.

Koulunkäynnin säännöllistymiseen vaikuttivat Kymissä osaltaan oppilaiden lyhyet koulumatkat. Helilän koulun ensimmäisenä toimintavuotena jakaantuivat koulun 38 oppilaan koulumatkat seuraavasti: alle 3 km — 19 oppilasta, 3—10 km — 16 oppilasta ja yli 10 km — 3 oppilasta. Koulujen lisääntyminen lyhensi matkoja huomattavasti ja varsinkin tehtaiden kouluissa matkat muodostuivat erikoisen lyhyiksi, koska työväestön asunnot sijaitsivat yleensä tiiviissä rykelmässä tehtaan alueella työpaikan välit-

tömässä läheisyydessä. Oheisesta taulukosta käyvät ilmi koulumatkat lukuvuosina 1890—91 ja 1896—97. Paitsi tehtaiden kouluja muodostuivat matkat myös Kymin kahdella saarikoululla pakosta hyvin lyhyiksi, sillä molemmat saaret ovat kooltaan niin pieniä, että yli kahden kilometrin koulumatkoja ei voi tulla kenenkään osalle.

Kymin kansakoulujen oppilaiden koulumatkat lukuvuosina 1890—91 ja 1896—97.

(Kauttaviiva erottamassa lukuvuosia).

Koulun nimi	opp.määrä	alle 1 km	1—5 km	yli 5 km
Haapasaari	33/31	32/30	—/—	1/1
Halla	54/92	54/88	—/4	—/—
Helilä	103/148	24/42	75/104	4/2
Huruksela	45/28	5/6	39/22	1/—
Jäppilä	—/48	—/24	—/18	—/6
Karhula	81/96	71/96	10/—	—/—
Kuutsalo	—/40	—/24	—/16	—/—
Puuhio	—/75	—/65	—/10	—/—
Sunila	—/76	—/60	—/16	—/—
Suur-Tavastila	40/51	5/20	35/31	—/—
Yhteensä	356/685	191/455	159/221	6/9

Kymissä olivat oppilaiden koulumatkat jo vuosisadan lopulla siis poikkeuksellisen lyhyet, suurimmalla osalla alle 1 kilometrin, ja yli 5 km koulumatkaa oli 1890-luvulla pidettävä kunnassa harvinaisena.

Vaikka koulunkäynti tulikin jo vuosisadan lopulla Kymissä varsin säännölliseksi ja kansakoulun päästötodistuksen saaneiden oppilaiden määrä kasvoi nopeasti, eivät koulunsa päättäneet tunteet juuri kiinnostusta jatko-opintoihin muutamaa poikkeusta lukuunottamatta. Tunnetuimpia heistä olivat kunnan ensimmäisen kansakoulun ensimmäisiin oppilaisiin kuuluneet Vilho Reiman ja Joona Helenius, jotka molemmat valmistuivat myöhemmin opettajiksi ja palasivat kotipitäjäänsä opetustyötään suorittamaan. Sitä enemmän on kansakoulujen entisiä oppilaita ollut mukana oman

paikkakunnan vapaissa sivistysharrastuksissa ja järjestötyössä, joihin ensisijaisesti koulu ja sen opettajat ovat antaneet heille virikkeitä. Kunnallisista luottamustoimista erityisesti kansakoulujen johtokuntien jäsenyys näyttää arkistojen mukaan olleen koulun entisten oppilaiden keskuudessa hyvin tavallinen. Kansakoulun vaihtuksesta häviävät myös puumerkit nopeasti kunta- ja kirkonkokousten pöytäkirjoista.

VIII KOULUJEN PAIKALLINEN HALLINTO

1. Johtokunnat

Ensimmäinen kansakoulunjohtokunta valittiin Kymissä jo vuonna 1870, kuten Helilän koulun perustamisvaiheiden yhteydessä todettiin. Siihen valittiin aluksi uusia jäseniä vain jonkun entisen jäsenen kuollessa tai muuttaessa pois paikkakunnalta. Tämä yksi johtokunta hoiti kunnan kouluasioita lähes kaksi vuosikymmentä, sillä vasta v. 1889 valittiin kuntakokouksessa toinen johtokunta Hurukselan koulua varten.¹ Vaikka ensimmäisen johtokunnan jäsenet olivat laajalta alueelta ympäri pitäjää, osallistuivat he innokkaasti sen toimintaan ja johtokunnan kokouksia pidettiin varsinkin alkuvuosina lähes kerran kuussa. Tehtaiden perustamilla kouluilla samoin kuin omaksi koulupiiriksi erottuneilla kouluilla oli alun alkaen omat johtokuntansa. Seurakunnan molemmat papit olivat koko viime vuosisadan jatkuvasti jonkin tai joidenkin kansakoulujen johtokuntien puheenjohtajina ja heidän asiantuntemuksensa olikin kipeästi tarpeen valtionapuanomuksia ja muita virallisia asiapapereita laadittaessa. Itseoikeutettuina johtokunnan jäseninä ja sihteereinä toimivat koulujen johtajaopettajat heti toimeen astuttuaan. Ennenkuin koululle valittiin ensimmäinen opettaja, hoiti puheenjohtaja tavallisesti myös sihteerin tehtävät.

¹ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 9. 9. 1889.

Koulujen ensimmäisistä oppilaista varttui pian koulumyönteisiä ja tarmokkaita jäseniä johtokuntiin. Yli kymmenen vuotta kestänyt jäsenyys oli hyvin tavallinen ja monet olivat vilpittömästi pahoillaan joutuessaan eroamaan myöhemmin käyttöön otetun vuorottelusteemin johdosta. Rakennushankkeet ja koulukaluston sekä opetusvälineiden hankkiminen ovat teettäneet johtokunnilla runsaasti työtä. Silloin tällöin ovat johtokunnan ja opettajan mielipiteet menneet pahasti ristiin ja tällöin on opettaja saanut tuntea olevansa 1880-luvulla käytetyn nimityksen mukaisesti todella ”taistelevan kansakoulun” puolustaja. Tehtaankoulujen johtokuntien toiminta oli paljon joustavampaa ja usein edistyksellisempääkin kuin kunnan koulujen. Tämä johtui usein siitä, että näiden koulujen johtokunnissa oli tehtaan omistajalla suuri sananvalta asioita käsiteltäessä, ja kun muut jäsenet kuuluivat työväkeen, säilyi esimies-alainen suhde johtokunnassakin. Tehtaiden omistajien valistuneisuudesta ja koulumyönteisyydestä johtuen tuo järjestelmä oli kuitenkin ainakin Kymissä koululle hyödyksi.

Esimerkkeinä ensimmäisten johtokuntien kokoonpanosta otettakoon kunnan ylläpitämän Hurukselan koulun ja oman piirin muodostaneen Suur-Tavastilan koulun johtokunnat ja toisaalta muutamien tehtaankoulujen johtokunnat: Suur-Tavastilan koulun ensimmäiseen johtokuntaan kuuluivat: puheenjohtajana pastori F. J. Masalin ja jäsenenä agronomi E. Th. Hilden sekä talolliset Jreemias Knuuttila, Juho Orava, Simo Saksa ja Simo Jaanu.² Hurukselan ensimmäiseen johtokuntaan kuuluivat: puheenjohtajana lautamies Matti Kahri ja jäsenenä maakauppiaat Matti Wilman ja Gustaf Metso sekä talolliset Gabriel Einola ja Samuel Gerts.³ Tehtaankouluista Sunilan koulun johtokuntaan kuuluivat: puheenjohtajana isännöitsijä V. Pirhonen ja jäsenenä koneenkäyttäjät Juho Rossi ja August Markkanen, sahanasettaja Samuel Sandelin, työmies Johan Yrjölä ja koneenkäyttäjän vaimo Helena Rossi.⁴ Jumalniemen koulun ensimmäisen johtokunnan ko-

² Suur-Tavastilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1886—.

³ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 9. 9. 1889.

⁴ Sunilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1893—.

koonpano oli: puheenjohtaja sahanhoitaja Wallen ja jäsenet Lauttausyhtiön kasööri Piskonen, tiilitehtaan hoitaja Lakin, työnjohtaja Lindqvist sekä työmiehet Mikko Wanhala, Jaakko Piri ja Antti Wallenius.⁵ Jäsenten lukumäärä vaihteli alussa viidestä seitsemään, mutta vakiintui pian kuudeksi. Opettajajäsen oli seitsemäs. Johtokuntiin ei vielä viime vuosisadalla yleensä valittu naisia kuin aivan poikkeustapauksissa. Kymissä oli kaikkiaan neljä naista kansakoulujen johtokuntien jäseninä viime vuosisadalla. Merkittävää on, että nämä kaikki olivat tehtaiden ylläpitämien koulujen johtokunnissa. Uudenaikaiset käsitykset ja asenteet heijastuivat yleensä aina ensin tehtaankoulujen toiminnassa.

Kunnan perustamien kansakoulujen johtokuntiin valittiin jäsenet kuntakokouksen toimesta, mutta tehtaiden kouluissa koulun ylläpitäjän toimesta. Niinpä lukuvuoden 1890—91 vuosikertomuksessa mainitaan Karhulan kansakoulun johtokunnasta, että puheenjohtaja tai kuten silloin sanottiin esimies, valittiin tehtaan ulkopuolelta ja loput jäsenet puoleksi Hackman & Co:n ja William Ruthin palveluksessa olevista henkilöistä. Johtokunnan koonpano oli silloin seuraava: puheenjohtaja pastori F. J. Masalin ja jäsenet sahanhoitaja J. Pirhonen sekä sahanhoitajan apulainen A. J. Sutinen Hackmanin ja sahanhoitaja J. Englund sekä raamimies A. Svärd Ruthin puolelta. Myöhemmin kapteeni Ruth toimi itse Karhulan ja Puuhiomon kansakoulujen yhteisen johtokunnan puheenjohtajana muun johtokunnan muodostuessa seuraavista: varapuheenjohtaja prokuristi Oskar Alopaeus ja jäsenet rouva Naemi Alopaeus, työnjohtaja J. Hollström, työmies P. Savolainen, työmies G. A. Wikman ja sihteerinä opettaja O. W. Snellman.⁶

⁵ Jumalniemen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 10. 9. 1898.

⁶ Karhulan kansakoulun vuosikertomus lukuvuodelta 1896—97.

2. Taloudenhoito

Johtokunnat joutuivat yleensä viime vuosisadalla huolehtimaan kaikesta koulun taloudenpidosta. Taloudenhoitajan toimi oli näin hyvin tärkeä. Hänen piti johtokunnan puolesta muun muassa vuosineljänneksittäin tilata Viipurista kuvernöörin virastosta opettajan palkan valtionapu, huolehtia opettajalle tulevien luontoissuoritusten keräämisestä, pitää lukua rakennustalkoiden aikana kunkin talollisen tuomista hirsistä ja valvoa koulumaksujen täsmällistä suoritusta. Joskus johtokunnat joutuivat hakemaan kuntakokouksen suostumuksella kuvernööriltä lupaa saada koota koulujen kannatusmaksujen rästit ulosottoteitse. Tällaisen luvan pyysivät kuntakokoukselta vuonna 1894 Hurukselan ja Kuutsalon kansakoulujen johtokunnat.⁷

Johtokunnat riitelivät Kymissä kansakoulun alkutaipaleella usein kunnan kanssa oman koulupiirin vapauttamiseksi kunnan yhteiseen koulukassaan menevistä maksuista ja omalle piirille tulevista osuuksista kunnan varoista sekä viinaverorahojen jakamisesta, koska Kymissä mainitut rahat monena vuotena peräkkäin päätettiin käyttää kansakoulujen tarpeisiin. Erityisesti tehtaiden perustamien ja ylläpitämien koulujen johtokunnat kävivät ankaraa kamppailua vapautukseen kunnalle menevistä koulumaksuista. Yhdeksän eri kertaa käsiteltiin kuntakokouksissa tehtaiden tätä koskevia anomuksia ja annettiin vastineita kuvernöörin määräyksestä entisten kielteisten päätösten johdosta tehtyihin valituksiin. Kerran kuntakokouksessa päätettiin valittaa jopa keisarilliseen senaattiin, koska kuvernöörin päätöksen mukaan olisi kapteeni Ruthille ollut annettava erottaa omat alueensa, joissa hänen perustamansa koulut jo toimivat, omiksi koulupiireiksi.⁸ Aivan vuosisadan viimeisinä vuosina tehdaslaitosten alueet pääsivät omiksi koulupiireikseen ja vapaiksi kunnalle menevistä koulumaksuista, tähän vaikutti varmasti kapteeni Ruthin aktiivinen osal-

⁷ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 10. 6. 1894.

⁸ Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 10. 5. 1891.

listuminen kunnan kouluasioiden hoitoon, sillä hänet valittiin isännöitsijä V. Pirhosen ja seurakunnan kirkkoherran sekä kahden opettajan kanssa siihen valiokuntaan, jonka tehtävänä oli laatia kunnalle uusi kansakoulupiirijakoehdotus.⁹ Lopulta käytäntö vaikiintui sellaiseksi, että tehtaas huolehtivat perustamiensa viiden koulun taloudesta ja kunta puolestaan muista kouluista. Järjestelmä oli kunnalle niin edullinen, ettei kuntakokous edes vielä vuonna 1910 ollut halukas järjestämään kaikkia kunnassa olevia kansakouluja yhteisen kunnallishallinnon alaisiksi ja kunnallisverotuksen perusteella kannatettaviksi. Kun asiasta mainittuna vuonna valitettiin kuvernöörille ja senaattiin, lausui kunta selityksessään, ”että kun kunnan alueella olevat tehtaas aikoinaan pyysivät kuntaa perustamaan kouluja tehdasalueille, niin kunta oli siitä kieltäytynyt, vaikka kunnassa siihen aikaan oli ollut ainoastaan yksi kansakoulu, jota kunta oli täydellisesti kannattanut, minkä vuoksi tehtaas olivat perustaneet kukin alueelleen omat koulunsa ja niitä vuosittain lisänneet ja laajentaneet, niin että tehdasalueilla jo oli 5 koulua 13 opettajalla.” Edellisen perusteella kunta katsoi kohtuuttomaksi vaatimuksen, jonka mukaan kunnan pitäisi ottaa haltuunsa edellämainitutkin koulut ja huolehtia vastaisuudessa tehtaiden alueiden väestön lasten koulunkäyntimahdollisuuksista.¹⁰ Lopulta kunta hävisi kuitenkin jutun ja joutui vihdoin järjestämään koulunsa piirijakoasetuksen 4 §:n edellyttämällä tavalla.

Kunnan ensimmäinen kansakoulunjohtokunta joutui alistamaan tilinsä 1870-luvulla kuntakokouksen tarkastettavaksi ja useasti valitut syyntuomit miehet löysivät huomauttamisen aiheita. Vähitellen vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä johtokuntien tehtävät helpottuivat ja yksinkertaistuivat varsinkin taloudenpidon osalta kansakoulua koskevien säädösten ja yleisen kunnallishallinnon kehityksessä.

⁹ Sama 30. 12. 1889.

¹⁰ Aminoff, Kansakouluasiain tietokirja, ss. 76—78 esimerkki keisarillisen senaatin päätöksestä piirijakoasetuksen 4 §:n soveltamisesta.

X TARKASTUSTOIMINTA

Kansakouluasetuksen säännöstä tarkastajien asettamisesta alkavaa kansakoulutointa ohjaamaan ei saatu moniin vuosiin toteutetuksi. Cygnaeus toimi oikeastaan yksin maan ainoana kansakoulujen tarkastajana tultuaan jo vuonna 1861 nimitetyksi ylitarkastajaksi. Hän hoiti aluksi ylitarkastajan tehtäviä seminaarinjohtajan toimen ja muiden kansakoulun kehittämiseen liittyvien töidensä ohella hämmästyttävän tarmokkaasti ja oli samanaikaisesti vielä vilkkaassa kirjeenvaihdossa monien koulujen johtokuntien ja yksityisten opettajienkin kanssa. Hänen henkilökohtainen ohjauksensa ulottui kansakouluasetuksen jälkeisenä ensimmäisenä vuosikymmenenä kaikkialle, missä kansakouluja perustettiin.¹ Kuten aiemmin todettiin, oli Kyminkin ensimmäisen kansakoulun johtokunnan puheenjohtaja henkilökohtaisessa yhteydessä ylitarkastajaan pyytäen apua ja neuvoja koulun alkamiseen liittyvissä pulmissa.

Vuonna 1874 saatiin vihdoinkin monien vaikeuksien jälkeen valittua ensimmäiset paikallistarkastajat kansakoulujen työtä johtamaan. He olivat pääosaltaan pappeja.² Kymi tuli kuulumaan Taipalsaaren kirkkoherran J. G. Arppen tarkastuspiiriin. ”Kirkollistarkastajien” valtakautta kesti runsaat kymmenen vuotta, jolloin vihdoinkin saatiin valtion asettama päätoiminen kansakoulutarkastaja jokaiseen lääneen. Kansakoulutoimi kasvoi ja kehittyi tuolloin jo niin nopeasti, ettei tarkastustoiminnan hoitaminen sivutoimisena olisi käynyt enää päinsä. Monilta sivutoimisilta tarkastajilta oli kaiken lisäksi puuttunut aivan ratkaisevassa määrin sellaista kansakoulua koskevaa perustietouttakin, jonka varassa he olisivat voineet tehokkaasti paneutua asiaan. Usein varsin laajan ja suuritöisen seurakunnan hoito tuotti sinänsä jo tarpeeksi työtä. Monista vaikeuksista huolimatta monet sivutoimisistakin tar-

¹ Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia, II, s. 398.

² Halila, mt., II, s. 399.

kastajista uhrasivat kiitettävällä tavalla voimiaan kansakoulujen hyväksi. Erityisesti näyttävät Kymissä tarkastajat käyneen koulujen vuositutkinnoissa, jotka olivat varsin juhlallisia ja merkittäviä tapauksia kouluelämässä. Tarkastaja-kirkkoherrat B. Sarlin Valkealasta (tarkastajana vuosina 1875—79) ja A. O. Törnuud Virolahdelta (tarkastajana vuosina 1879—83) pyrkivät joka kevät käymään mahdollisimman monen koulupiirinsä koulun kevättutkinnossa, kuten ilmenee heidän johtokunnille lähettämistään pyynnöistä sovittaa vuositutkinto jollekin tietylle päivälle, jolloin he ovat samalla suunnalla liikkeellä. Näin he keväällä kiersivät viikkokauden kunnasta toiseen ja koululta toiselle osallistuen tutkintoihin. Kertomus Kymin kunnan ylemmän kansakoulun vaikutuksesta lukuvuonna 1879—80 kertoo tilaisuudesta näin: ”Vuositutkinto sujui tarkastajan määräysten mukaan ja kesti 5 1/2 tuntia.”³ Vuositutkinnon tarkoituksena oli antaa todella selvä kuva siitä, mitä koulussa oli opittu ja millaisella menestyksellä. Juhlan tuntua tilaisuuteen toi paitsi tarkastajan ja johtokunnan läsnäolo oppilaiden mielestä myös se varmasti odotettu hetki, jolloin päätötdistukset luettiin ja koulusta pois lähteville oppilaille jaettiin jokin muistolahja. Kymin ensimmäisissä kansakouluissa oli tapana antaa tässä tilaisuudessa jokin kirjanen kuten ”helppohintainen” raamattu, tai Topeliuksen kirjoittama lastenkirja, pieni rahalahja tai yksi koulussa tehty käsityö.⁴ Viimeinen pappistarkastaja Kymissä oli oman seurakunnan kappalainen, pastori Masalin, jonka kouluharrastuksista on jo useaan kertaan tässäkin tutkimuksessa mainittu.

Ensimmäiseksi valtion piiritarkastajaksi tuli 1. 7. 1885 lähtien Viipurin läänin aloitekykyinen ja monipuolinen kansakoulumies, maisteri Aksel Berner Turusta. Tarkastaja Berner samoin kuin hänen seuraajansa K. Raitio tekivät lukuisia pedagogisesti merkittäviä uudistusehdotuksia ja kävivät vilkasta kirjeenvaihtoa piirinsä

³ Conceptbok öfver ritfärdade Embetskrifvelser från Folkskole Direktion i Kymmene socken År 1874—, 1880 n:o 7.

⁴ Esimerkiksi Sunilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 16. 12. 1895.

koulujen kanssa niiden toiminnan tehostamiseksi. Tarkastuspiiri-
jaon vuonna 1894 muuttuessa joutui Kymi viidenteen tarkastus-
piiriin. Tästä oli se etu, että kyseisen piirin tarkastaja Otto Florell
asuessaan Haminassa, oli pakostakin varsin kiinteässä kosketuk-
sessa lähiseudun kouluihin. Tarkastajan asuessa Viipurissa jäi
henkilökohtainen kosketus luonnollisesti vähäisemmäksi.

Tarkastajat joutuivat usein tekemään paljon työtä sellaisten
seikkojen kuin tyttöjen kouluunottamisen, pientenlasten koulun
säännöllisen pitämisen, lisäopettajan ottamisen ja käsityöopetuk-
sen aloittamisen puolesta vanhoillisten ja kustannuksia pelkäävien
johtokuntien ja kunnan johtohenkilöiden vastustuksen voittaak-
seen. Lisäksi tarkastajat joutuivat alkuvuosina Kymissäkin puolus-
tamaan opettajien oikeuksia itsepäisten johtokuntien oikkuja vas-
taan. Johtokunnat saattoivat tarkastajien asioihin puuttumisesta
huolimatta saavuttaa silloin tällöin kyseenalaisia voittoja kieltäyty-
essään esimerkiksi antamasta erilaisilla verukkeilla opettajille vir-
kavahvistuskirjoja, jolloin nämä kyllästyneinä riitelemiseen, usein
katsoivat parhaaksi siirtyä vapaaehtoisesti muualle. Tällaisista
tapauksista kertovat Kymissä Suur-Tavastilan ja Karhulan kansa-
koulujen johtokuntien pöytäkirjat.⁵ Useimmiten kuitenkin tarkas-
tajan koulun ja opettajien parasta tarkoittava toiminta lopulta
saavutti johtokuntienkin hyväksymisen ja koitui näin koko kunnan
koulutyön parhaaksi.

LOPPUKATSAUS

Alkuvuosien ajoittain runsaastakin vastustuksesta huolimatta
Kymen kunnan kansakouluolot kehittyivät viime vuosisadalla val-
takunnallisestikin katsoen erittäin ripeästi. Koulujen työtä kävivät
johtokuntien ja papiston lisäksi seuraamassa paitsi kansakoulujen
tarkastajat usein myös koulujen yksityiset perustajat ja tukijat.

⁵ Suur-Tavastilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat vv. 1899—
1904.

Vapaaherratar Bruun vieraili Suur-Tavastilan koululla ja kapteeni Ruth perustamallaan Karhulan ja Puuhiomon kouluilla. Viime-mainitun kansakoulua kohtaan tuntemasta myötämielisyydestä on kauniina todistuksena hänen 60-vuotispäivänään v. 1899 kansakoulunopettajain lasten koulunkäynnin avustamiseksi tekemä 50 000 markan suuruinen lahjoitus.¹ Yksityisten lisäksi alkoi myös kunta vähitellen suhtautua yhä myönteisemmin kansakoulujen kehittämiseen. Tätä osoittavat Kymin tuomiokunnan edustajalle tulevia valtiopäiviä varten vuonna 1896 annetut ohjeet, joista yli puolet koskettelivat koulukysymyksiä. Kuntakokous esitti nimittäin hänen välityksellään toivomuksinaan, että ”kouluopetus tulisi enemmän pakolliseksi ja että valtio pienemmissä ja vähempivaraisissa kunnissa suuremmalla avulla kannattaisi koulujen perustamista, ja että ”kouluoloissa tehtäisiin se muutos, että kansakoulut voitaisiin vastedes pitää pohjakouluina oppikouluille”.² Koulujen vuosikertomusten merkinnät kertovat edelleen vuosisadan loppua lähestyttäessä, että ”suhtautuminen kansakouluja kohtaan on yhä enempi kääntymässä myönteiseksi”. Kansakoulut alettiin näin hyväksyä tarpeellisina ja hyödyllisinä kansan sivistystason kohottajina kaikkialla kunnassa. Merkittävältä osaltaan on Kymin kansakoulujen ripeä kehitys luettava yksityisten ja erityisesti tehtaiden omistajien ansioksi.

¹ Tamminen, mt. s. 77, Tarjanne, ym:t, mt. s. 296, Tengström, Minnesbilder från Karhula Glasbruk, ss. 21—22.

² Kymin kuntakokouksen pöytäkirja 29. 12. 1896.

LIITE N:o 1

Väki- ja lapsiluvun kehitys Kymmin seurakunnassa vv. 1815—1900

Vuosi	Asukkaita kaikkiaan	Elävänä syntyneitä
1815	2180	X
1820	2389	X
1825	2498	X
1830	2549	X
1835	3362	X
1840	3414	X
1845	3595	X
1850	3235	X
1855	3112	X
1860	3248	119
1865	3447	117
1870	3213	100
1875	3838	162
1880	X	X
1885	X	X
1890	X	X
1892	5924	239
1894	6438	243
1897	7847	299
1899	9070	382
1900	9783	X

X = tarkkoja tietoja puuttuu.

LIITE N:o 2.

Kymin kansakoulujen oppilastilastoa vv. 1875—1900
Oppilasluku helmikuun 1 pnä ¹

luku- vuosi	Heljä	Karhula	Tavastila	Halla	Huruksela	Sunila	Kuutsalo	Jäppilä	Puuhio	Jurnalniemi	Oppilaita kaikkiaan ²
1875—76	41										41
1876—77	40										40
1877—78	35										35
1878—79	37										37
1879—80	44										44
1880—81	51										51
1881—82	62										62
1882—83	57										57
1883—84	61	51									112
1884—85	55	70									125
1885—86	61	65									126
1886—87	88	69	39								186
1887—88	103	57	50	31							241
1888—89	100	68	46	51							265
1889—90	195	71	48	51							275
1890—91	103	81	40	54	45						323
1891—92	111	102	44	64	57						378
1892—93	104	104	46	67	50						376
1893—94	101	98	44	74	41	50	40				446
1894—95	106	101	39	86	34	50	32				448
1895—96	150	116	41	92	26	63	33				521
1896—97	148	96	51	110	28	76	40	48	75		672
1897—98	139	104	44	122	43	75	36	64	68		695
1898—99	105	122	46	121	30	76	31	56	69	68	724
1899—1900	101	131	65	111	35	70	29	51	79	70	742

¹ Tamminen, mt., ss. 146—7

² Haapasaaren koulun oppilasmäärät puuttuvat.

	Haapa- saari		Halla		Heittä		Hurkkela		Jäppilä		Karkhala		Kuutsalo		Puuhionno		Sunila		Suur- Tavastila		
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	
Uskonto:																					
Biblianhistoria	3	3	4	3	5	3	3	3	3	3	3	4	3	3	3	4	3	4	3	4	4
Katekismus	2	2	2	3	—	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	1	2	2	2
Aidinkieli:																					
Lukeminen	3	1	4	2	5	4	6	2	5	3	4	2	6	3	6	3	6	3	6	3	2
Kirjalliset harjoitukset ja kieliooppi	2	3	1	2	2	2	2	2	3	3	2	3	2	3	1	3	—	2	2	3	3
Maantieto	2	2	2	2	2	1	2	1	2	1	—	1	2	2	2	1	2	1	2	1	1
Historia:																					
Suomen historia	2	2	1	1	—	2	1	2	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	1	—
Yleinen historia	—	2	—	2	—	—	—	2	—	2	—	3	—	1	—	3	—	2	—	3	—
Luvunlasku	5	2	5	3	3	3	4	3	5	3	3	3	4	2	3	3	4	3	4	3	3
Muoto-oppi	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—
Luonnontieto	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—
Piirustus	—	1	—	2	1	1	—	2	1	2	1	1	—	2	1	1	1	1	1	—	2
Kaunokirjoitus	3	1	5	1	4	1	3	1	5	1	5	1	3	1	4	1	4	2	3	1	—
Laulu	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Voimistelu	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2	2	1,5	1,5	—
Käsityöt	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5	4	4	5	5	4	4	3,5	3,5	—

LIITE N:o 4

*Kymin kansakoulujen oppilaat vanhempien ammatin mukaan
lukuvuosina 1890—1891 ja 1896—1897*

	Pojat	Tytöt	Yht.	Virkam. Tehtail. Kart.om.	Taloll. Maakaupp.	Armatill. Teht.työv. Lait.palv. posti ym.	Tilaton rahvas Merim. Työväki
Haapasaari	13	20	33	13	16	4	—
Halla	32	22	54	—	—	54	—
Helilä	56	47	103	6	54	14	29
Huruksela	28	17	45	—	39	1	5
Huruksela	28	17	45	—	39	1	5
Karhula	45	36	81	3	1	77	—
Suur-Tavastila	40	—	40	—	28	2	10
	214	142	356	22	138	152	44
Haapasaari	14	17	31	—	14	13	4
Helilä	86	62	148	2	53	48	45
Halla	47	45	92	—	—	92	—
Huruksela	18	10	28	—	23	2	3
Jäppilä	29	19	48	—	39	2	7
Karhula	53	43	96	2	—	94	—
Kuutsalo	25	15	40	—	29	4	7
Puuhiomo	42	33	75	2	6	62	5
Sunila	31	45	76	—	3	73	—
Suur-Tavastila	32	19	51	1	33	4	13
Yhteensä	377	308	685	7	200	394	84

LÄHTEET

A. Painamattomat lähteet

Valtionarkisto

Kouluylhallituksen arkisto

Maalaiskansakoulujen vuosikertomuksia 1875—76 (Ei 10)

Maalaiskansakoulujen vuosikertomuksia 1883—84 (Ei 41)

Maalaiskansakoulujen vuosikertomuksia 1884—85 (En 5)

Maalaiskansakoulujen vuosikertomuksia 1890—91 (En 33)

Maalaiskansakoulujen vuosikertomuksia 1896—97 (En 61)

Kaupunkikansakoulujen vuosikertomuksia

A. E. Bernerin kokoama aineisto Suomen kansakouluista ja niiden opettajista laadittua matrikkelia varten (Hc 1)

Helsingin yliopiston arkisto

Kasvatustieteen laitos

Linnankivi, Jaakko, Reginan koulu. Kasvatus- ja opetusopin laudaturtyö 1959.

Kouluhallituksen arkisto

Kiertokirjeet 1875—1898.

Kymin kirkonarkisto

Kymin pitäjänkokousten pöytäkirjat 1798—1869.

Kymin kirkonkokousten pöytäkirjat 1870—1896.

Kymin seurakunnan kirkonkirjoja: Kymin talolliset ja tilattomat 1871—81, Kymin talolliset 1882—90, Kymin tilattomat 1882—90.

Kymin seurakunnan väkilukutaulukoita 1815—75.

Taulukoita syntyneistä ja kuolleista ja vihityistä.

Väkilukutilastoja vuosilta 1892, 1894, 1897, 1899 ja 1900.

Karhulan kauppalan arkisto

Kymin kuntakokouksen pöytäkirjat 1870—1898.

Kymin Helilän kansakoulun kirjeet ja kiertokirjeet v:sta 1875 alkaen.

Kymin pitäjän Helilän kansakoulun historia 1875—95, J. P. Pelkonen—Anni Koljonen, käsikirjoitus.

Conceptbok öfver utfärdade Embetsskrifvelser från Folkskole Direktionen i Kymmene socken, År 1874—83.

Karhulan sahan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1883—.

Sunilan kansakoulujohtokunnan pöytäkirjat 1894—1930.

Jumalniemen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 10. 9. 1898—26.

”Hieman historiaa”, Joona Kontula, käsikirjoitus.

1. 1912.

Kansakoulujen arkistoja

Kymi, Tavastila

Johtokunnan pöytäkirjat vuodesta 1886—.

Piiritarkastajan kirjeet, kiertokirjeet ja päätökset.

Koulun perustamista koskevat asiakirjat.

Senaatin ja kouluylivallituksen kirjelmät, kiertokirjeet ja päätökset vuodesta 188—.

Vuosokertomukset vuodesta 1887—.

Oppilaiden nimi- ja arvostelukirjoja vuodesta 1886—.

Pientenlasten koulun oppilaiden nimikirja.

Omaisuuksluetteloita, tilikirjoja, päiväkirjoja ja diarikirjoja 1880- ja 1890-luvuilta.

Kymi, Huruksela

Johtokunnan pöytäkirjoja vuodesta 1890—.

Arvostelu- ja päiväkirjoja sekä omaisuusluettelo 1890-luvulta.

Kymi, Kuutsalo

Johtokunnan pöytäkirjoja 1893—.

Kalustoluetteloita.

Kymi, Jäppilä

Johtokunnan pöytäkirjoja 1896—.

Seuraavien henkilöiden haastattelut:

Työnjohtaja Aksel Kelkka, Kotka ja maanviljelijä Suune Skyttä, Karhula.

B. Aikakausjulkaisut ja sanomalehdet

Saima 2—3/1845.

Helsingfors Dagblad 206/1875.

C. Kirjallisuusluettelo

Alho, K. O., Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty ja kehitys 1860—1914. Helsinki 1949.

Aminoff, K. G., Kansakouluasiain tietokirja. Helsinki 1914.

Anttila, Leo ym:t, Kotkan historia, II osa. Helsinki 1955.

Arpiainen, J. H., Kolme neljännesvuosisataa 1857—1932 Virolahden kansanopetuksen vaiheita. Hamina 1932.

Aurola, Eelis, Suomen tehtaankoulut 1636—1881. Helsinki 1961.

- Bull, Edvard*, Et norsk emigrantmiljø i Finland. Oslo 1961.
- Halila, Aimo*, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963
— Suomen kansakoululaitoksen historia, osat I—II. Turku 1949.
— Suomen vanhin kansakoulunopettajisto, Helsinki 1949.
- Hellgren, Kirsti*, Sippolan historia. Myllykoski 1957.
- Heporauta, E. A.*, Suomen kansakoululaitoksen historia, 2 uud. p. Helsinki 1945.
- Hoving, Victor*, Enso-Gutzeit osakeyhtiö 1872—1958, I osa. Helsinki 1961.
- Isosaari, Jussi*, Jyväskylän seminaarin kasvatusta ja opetusopin opetus vuosina 1865—1901.
- Kontio, F.*, Tavastilan kansakoulu Kymissä vuosina 1886—1936. Hamina 1936.
- Kontula, Joonas*, Kymin kunnan Sunilan tehtaan kansakoulun historiaa perustamisesta lakkauttamiseen asti. Kotka 1930.
- Luoma, S.*, Kymin kunnan Helilän kansakoulu 1875—1950. Kotka 1950.
- Lönnbeck, Gustav F.*, Folkskoleidéns utveckling i Finland från nittonde århundradets början till 1866. Helsingfors 1887.
— Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Helsinki 1910.
- Nordenstreng, Sigurd*, Haminan kaupungin historia I—III. Hamina 1908—1912.
- Raussi, Elias*, Virolahden kansanelämä 1840-luvulla. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 280. Helsinki 1966.
- Salmela, Alfred*, Kansakoulun oppilasarvostelu. 2.painos. Helsinki 1948.
- Somerkiivi, Urho*, Bell-Lancasterin vuoro-opetusjärjestelmä Suomessa. Helsinki 1952.
- Tamminen, Em.*, Kymin pitäjän koululaitos. Kotka 1925.
- Tarjanne, A. J. ym:t*, Suomen kansakoulu 1866—1916. Helsinki 1916.
- Tengström, Gösta*, Minnesbilder från Karhula Glasbruk. Kotka 1964.
- Terho, Heikki*, Haminan saksalaisen alkeiskoulun oppilasmatrikkeli. Koulu ja menneisyys 1935. Porvoo 1936.
- Tigerstedt, Örnulf*, Kauppahuone Hackman. Erään vanhan Viipurin kauppiassuvun vaiheet 1790—1879 I—II. Helsinki 1940—1952.
- Tiitinen, Veikko*, Seitsemän vuosikymmentä Karhulan—Kymin (Kymin) opettajajyhdistys 1890—1960. Kotka 1960.
- Ulvinen, Arvi ym:t*, Kymin historia I. Kouvola 1960.
- Waris, Heikki*, Yleinen väestökehitys 1800-luvun puolivälin jälkeen. Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936.
- Virolahden 1957—1907 kansanopetuksen 50-vuotinen muisto*. Helsinki 1907.
- Väinölä, Tauno*, Satavuotias koulu. Virolahden kunnan kansakoululaitoksen vaiheita 1857—1957. Helsinki 1957.